

นามสกุลกับกระบวนการทำให้เป็นไทย ในกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

Surname for Thai-ization among Highland Ethnic Groups

ประสิทธิ์ ลีปรีชา

Prasit Leepreecha

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอว่ากระบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นให้กลุ่มชาติพันธุ์กลายเป็นคนชายขอบ กับระบบนามสกุลและกระบวนการของงานทะเบียนราษฎรเป็นกลไกที่สำคัญของรัฐไทยและสังคมกระแสหลักในการผสมกลมกลืนกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงให้กลายเป็นไทย บทความนี้ตรวจสอบกำเนิดและพัฒนาการของนามสกุลในสังคมไทย ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนในการใช้เป็นกลไกการสร้างรัฐชาติไทยและการผสมกลมกลืนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นให้กลายเป็นคนไทย โดยเลือกนำเสนอกรณีตัวอย่างของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในภาคเหนือ นอกจากนั้นยังชี้ให้เห็นถึงปัญหาและความขัดแย้งทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นทั้งในกระบวนการและภายหลังจากที่กลุ่มเครือญาติเดียวกันเปลี่ยนมาใช้หลากหลายนามสกุลไทย

คำสำคัญ: กระบวนการทำให้กลายเป็นชายขอบ, กระบวนการทำให้กลายเป็นไทย, นามสกุล, เครือญาติ, กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

Abstract

This article argues that the social processes, such as the surname system and civil registration procedures, that exclude and marginalize ethnic groups, are essentially mechanisms of Thailand's mainstream culture and the government's policy of Thai-ization among highland ethnic groups. This article investigates the origin and historical development of the surname system in Thai society. It was intentionally utilized as means for Thai nationalist construction and the integration of other ethnic groups to become Thai. Case studies of highland ethnic groups in Northern Thailand are focused on. In addition, the article points out that social and cultural problems and conflicts have occurred both during the procedures and after kinship groups of highland ethnic peoples have adopted different Thai surnames.

Keywords: marginalization, Thai-ization, surname, kinship, and highland ethnic groups

“รัฐได้กำหนดหลากหลายมาตรการเพื่อที่จะสามารถจำแนก แยกแยะปัจเจก การออกสูติบัตรและมรณบัตร หรือที่เฉพาะเจาะจงไปกว่านั้นคือบัตรประชาชน หนังสือเดินทาง รหัสประจำตัวประชาชน ภาพถ่าย ลายพิมพ์นิ้วมือ และล่าสุดคือแฟ้มข้อมูล ดีเอ็นเอ ได้เข้ามาแทนที่ระบบนามสกุลที่ใช้มายาวนาน แต่นามสกุลนับเป็นสิ่งแรกที่รัฐนำมาใช้ในกระบวนการทำให้ปัจเจกกลายเป็นคนมีสัญชาติอย่างเป็นทางการ กับใช้เป็นเอกสารของทางราชการในการจำแนกอัตลักษณ์ของผู้คน” (Scott, 1998: 71)

เกริ่นนำ

สองปรากฏการณ์ทางสังคมที่ผู้เขียนอยากนำมาจุดประกายทางความคิดในการเริ่มต้นบทความนี้ ปรากฏการณ์แรกคือ สังคมในยุคออนไลน์ปัจจุบันได้เอื้อให้เกิดความสะดวกในการติดต่อสื่อสารกับคนที่รู้จักด้วยช่องทาง (application) ต่าง ๆ มากมายด้วยกัน เพื่อนสมัยเรียนด้วยกันในระดับประถมถึงมัธยมมีโอกาสได้กลับมารวมตัวกันอีกครั้งหนึ่งในโลกสังคมออนไลน์ แต่ผู้เขียนและบรรดาเพื่อนเก่าต่างมีปัญหาเหมือนกันคือ แยกไม่ออกว่าชื่อและนามสกุลปัจจุบันของแต่ละคนนั้นคือชื่อและนามสกุลของเพื่อนคนไหนในสมัยที่เรียนด้วยกัน ยกเว้นกลุ่มผู้หญิงที่ต้องเปลี่ยนนามสกุลตามสามีภายหลังจากแต่งงาน พบว่าทั้งเพื่อนผู้ชายและผู้หญิงกว่าร้อยละ 80 ได้เปลี่ยนชื่อหรือนามสกุลใหม่ ยิ่งเป็นเพื่อนที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์อย่างคนลื้อ คนยอง คนเมือง คนม้ง คนเมี่ยน คนถิ่นหรือลัวะ ฯลฯ ได้เปลี่ยนทั้งชื่อและนามสกุลที่มีความเป็นไทยมากขึ้น จนไม่เหลือเค้าความเป็นชาติพันธุ์หรืออัตลักษณ์เดิมอีกเลย

ปรากฏการณ์อีกอย่างหนึ่งเป็นปัญหาที่ผู้เขียนได้รับการติดต่อเพื่อขอความคิดเห็นต่อกรณีที่ชายหนุ่มและหญิงสาวมั่งในตระกูลหลี่ (แซ่ลี) ที่รักชอบกัน ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในเมือง แล้วฝ่ายหญิงตั้งครรภ์และให้กำเนิดลูกสองคน แม่พ่อแม่ของทั้งสองฝ่ายต่างพยายามปกปิด แต่ในที่สุดญาติพี่น้องที่เป็นแกนนำของแซ่ตระกูล

ก็รู้กันได้ จึงต้องเรียกประชุมเพื่อหาทางออกเกี่ยวกับเรื่องนี้ ต้นเหตุของปัญหาดังกล่าวคือพ่อแม่ต่างเปลี่ยนไปใช้นามสกุลไทยที่แตกต่างกัน ทำให้คู่หนุ่มสาวดังกล่าวต่างก็ไม่ว่าอีกฝ่ายหนึ่งก็เป็นคนในตระกูลหลังด้วย¹

จากปรากฏการณ์ทั้งสองดังกล่าว ทำให้เกิดคำถามขึ้นกับผู้เขียนว่า ทำไมกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงจึงนิยมเปลี่ยนชื่อตัวและชื่อสกุลเป็นไทยกันมากในระยะเวลาที่ผ่านมา และผลจากการเปลี่ยนนามสกุลดังกล่าวนี้ เกิดปัญหาและความขัดแย้งอะไรตามมากับความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติที่อยู่บนพื้นฐานของโครงสร้างทางสังคมหรือระบบแซ่ตระกูลเดิม ทั้งนี้ ผู้เขียนนำเสนอว่าปรากฏการณ์ในการเปลี่ยนชื่อตัวและชื่อสกุลของกลุ่มชาติพันธุ์ให้เป็นชื่อไทยของกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวเป็นผลพวงจากกระบวนการทำให้เป็นคนชายขอบ (marginalization) แล้วตามมาด้วยกระบวนการทำให้กลายเป็นไทย (Thai-ization) ของรัฐไทยที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์

แนวคิดว่าด้วยกระบวนการทำให้กลายเป็นคนชายขอบ (marginalization) มาจากคำว่าความเป็นชายขอบ (marginality) ที่เริ่มใช้โดย Robert Park (1928) ในบทความชื่อ Human Migration and the Marginal Man ซึ่งให้ความสำคัญกับการอพยพมากกว่าความเป็นชายขอบ เพราะในยุคนั้นการอพยพเข้าสหรัฐอเมริกาเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญและเกิดการปะทะกันระหว่างสองวัฒนธรรม เป็นประสบการณ์ที่ผู้อพยพประสบ ต่อมาในช่วงทศวรรษ 1930 ถึงทศวรรษ 1950 มีงานศึกษาหลายชิ้นที่กล่าวถึงระบบอาณานิคมจากยุโรปที่เริ่มประสบผลในการผสมกลมกลืนชนพื้นเมืองหรือกลุ่มอินเดียนแดงในทวีปอเมริกาเหนือ จนทำให้ชนพื้นเมืองกลายเป็นคนชายขอบ (the marginal man) (Smith, 1934; Cressey, 1935; Slotkin, 1943; Kerckhoff and McCormick, 1955) ในยุคทศวรรษ 1940 ถึงทศวรรษ 1950 นี้เองที่คำว่า “คนชายขอบ” เริ่มกลายเป็นแนวคิด ในเชิงของข้อถกเถียงที่ว่ากลุ่มที่เป็นคนชายขอบต้องการเข้าหาและมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มที่มีอำนาจครอบงำมากกว่า หรือเป็นที่อิทธิพลของกลุ่มครอบงำที่ประสบผลสำเร็จ ในการเบียดขับกลุ่มคนที่ด้อยกว่าออกไปเป็นคนชายขอบ (Goldberg, 1941; Antonovsky, 1956; Green, 1947) ยุคนั้นมองความเป็นคนชายขอบว่าเป็นนิยาย

ในทางสังคมวิทยาที่คนถูกประทับตรา ล้อเลียน ว่าให้และบิดเบือนจนเกินความเป็นจริง (Golovensky, 1952) และต่อมามีการกล่าวถึงความเป็นชนชั้นที่ไม่เท่าเทียม และกระบวนการโดดเดี่ยวหรือกีดกันคนกลุ่มที่ด้อยอำนาจกว่าออกไป (Dickie-Clark, 1966)

เข้าสู่ยุคทศวรรษ 1970 จึงปรากฏข้อถกเถียงว่าด้วยความเป็นศูนย์กลางกับชายขอบ (center and periphery) (Shils, 1975) แต่ยังคงให้ความสำคัญกับระยะห่าง (distance) ระหว่างศูนย์กลางกับชายขอบ โดยมองในแง่มุมของความร่ำรวยกับอำนาจ และในแง่มุมที่ว่าศูนย์กลางกำหนดมาตรฐานทางวัฒนธรรมขึ้นมาแล้วทำให้เกิดระยะห่างต่อคนที่ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมของศูนย์กลาง กับทั้งข้อถกเถียงที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการที่ศูนย์กลางซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ครอบงำกีดกันบางคนหรือบางกลุ่มให้กลายเป็นคนชายขอบ (marginalization) โดยเฉพาะบทบาทของรัฐชาติและกลุ่มสังคมกระแสหลักที่มีอำนาจเหนือกว่าในการผลักไสหรือกีดกัน (exclusion) ให้กลุ่มชาติพันธุ์กลายเป็นคนชายขอบ ยิ่งในยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการเคลื่อนย้ายของผู้คนข้ามพื้นที่และประเทศกันมากอย่างปัจจุบัน ผู้คนที่อพยพย้ายถิ่นฐานไปตั้งอยู่ในสังคมใหม่มักกลายเป็นกลุ่มคนชายขอบในพื้นที่หรือสังคมใหม่ที่ปลายทาง ฉะนั้น จากพัฒนาการดังกล่าว จึงพบว่ามีเกณฑ์บางอย่างที่นำมาใช้ในการกำหนดความเป็นคนชายขอบ เป็นต้นว่า การเป็นคนไร้บ้าน อายุ ภาษา สถานะการจ้างงาน ทักษะฝีมือ สีดวง เชื้อชาติ และศาสนา ดังนั้น เมื่อพูดถึงกระบวนการทำให้กลายเป็นคนชายขอบ ย่อมหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นศูนย์กลางกับความเป็นชายขอบ แน่นนอนว่าปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มที่เป็นชายขอบย่อมเห็นชัดเจนว่าคือใคร กลุ่มคนหรือกลุ่มชาติพันธุ์ไหน แต่ส่วนที่เป็นศูนย์กลางซึ่งมีอำนาจเหนือกว่านั้นบางครั้งกลับไม่สามารถชี้ชัดลงไปว่าเป็นใครหรือองค์กรไหนในสังคมที่เป็นจุดศูนย์กลางของอำนาจและเป็นปฏิบัติการของการทำให้กลายเป็นคนชายขอบ (Ferguson, 1995) ตัวอย่างของกลุ่มคนที่ถูกทำให้กลายเป็นคนชายขอบ ได้แก่ สตรี กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มศาสนาย่อย กลุ่มคนเพศที่สาม คนไร้บ้าน ฯลฯ ประเด็นหลักก็คือ กลุ่มคนเหล่านี้ถูกทำให้กลายเป็นคนชายขอบโดยใคร ด้วยการปฏิบัติการผ่านกลไกระบบและภายใต้บริบทไหนที่เป็นประเด็นความท้าทายในทางวิชาการด้านสังคมศาสตร์

โดยสรุปแล้ว กระบวนการทำให้กลายเป็นคนชายขอบหรือการกีดกันทางสังคมเป็นแนวคิดที่อธิบายถึงความสนใจในการเพิกเฉยหรือผลักไสปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนออกไปสู่ชายขอบของการมีส่วนร่วมทางการเมือง การต่อรองทางสังคมและเศรษฐกิจ รวมถึงการบังคับขยี้ดหรือทำให้บุคคลหรือกลุ่มคนไปอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมที่พวกเขาไม่ประสงค์ ดังเช่นในกรณีของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในภาคเหนือ

ส่วนแนวคิดกระบวนการทำให้กลายเป็นไทย (Thai-ization) ในที่นี้ผู้เขียนหมายถึงกลไกและความสลับซับซ้อนที่รัฐไทยเจตนาใช้ในการหลอมรวมหรือผสมกลมกลืนกลุ่มชาติพันธุ์ให้กลายเป็นคนไทย ทั้งในระดับอุดมการณ์หรือการมีสำนึกร่วม และในระดับปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม ด้วยการที่รัฐใช้เทคโนโลยีทางอำนาจ (technology of power) ในการปฏิบัติการผ่านกลไกและรูปแบบที่หลากหลาย กับทั้งในแง่ของพื้นที่และระยะเวลาที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้หากเปรียบเทียบกับรัฐจารีตหรือรัฐบรรณาการแล้ว บทบาทของรัฐไทยซึ่งเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมาไม่มีอิทธิพลอย่างมากในการหล่อหลอมให้กลุ่มชาติพันธุ์ภายใต้ดินแดนของรัฐกลายมาเป็นคนไทย

ขณะที่นิยามการกลายเป็นไทยที่หลากหลายในทัศนะของนิธิ เอียวศรีวงศ์ คือ การปรับเปลี่ยนหรือการกลาย (การเป็น) สิ่งหนึ่งไปสู่การกลาย (การเป็น) อีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งมีวิธีการในสี่ลักษณะคือ การเปลี่ยนโฉมตั้งแต่การแต่งกาย การเปลี่ยนพฤติกรรม การเปลี่ยนตัวเองโดยอาศัยพิธีกรรม และการเปลี่ยนตัวเองโดยอาศัยอิทธิฤทธิ์ (อ้างในเปรมพร ชันติแก้ว, 2544: 8) ขณะที่เกษียร เตชะพีระ (2537) ชี้ให้เห็นถึงสามแบบของวาทกรรมความเป็นไทย นั่นคือ แบบแรกเป็น “สิ่งที่เราไม่เคยเป็น” นั่นคืออุดมคติหรือวิสัยคิด เป็นความเป็นไทยที่นักอนุรักษมักนำมาอ้างว่าเราเคยเป็นแบบนั้นจริง ๆ แล้วมันถูกเสกสรรปั้นแต่งให้น่าอภิรมย์ หรือ วิจิตรตระการตา เพื่อยั่วยุให้เราอยากเป็นไทยในอุดมคติ อยากเป็นไทยเหมือนในอดีตที่ไม่มีตัวตน แบบที่สอง “สิ่งที่เราไม่เป็นและอาจจะไม่มีวันเป็น” นั่นคือวิสัยทัศน์ความไม่เป็นไทยในอนาคต ซึ่งพัฒนาก้าวล้ำยุคสมัยโลกาภิวัตน์ ต่างไปจากสิ่งที่เราเป็นอยู่ปัจจุบัน และแบบที่สุดท้ายคือ “สิ่งที่เราเป็นอยู่จริง” คือตัวเราเอง อย่างที่

เป็นจริงในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในการอธิบายถึงความเป็นตัวตนของเรา

กำเนิดและพัฒนาการของแนวคิดกระบวนการกลายเป็นไทย เริ่มจากงานเขียนชิ้นสำคัญที่มักนำมาอ้างอิงกันถึงคือเรื่อง *From Lawa to Mon, From Saa' to Thai: Historical and Anthropological Aspects of Southeast Asian Social Spaces* โดย Georges Condominas (1990) ใช้แนวคิดเกี่ยวกับเวลา (time) และพื้นที่ (space) ในการทำความเข้าใจกระบวนการปรับเปลี่ยนทางชาติพันธุ์ ด้วยการนำเสนอสองกรณีศึกษาคือ กรณีแรกกล่าวถึงกระบวนการที่ชาวละว้าหรือลัวะกลายมาเป็นมอญ โดยพิจารณาความเปลี่ยนแปลงในระยะยาวที่เกิดขึ้นในพื้นที่แอ่งลุ่มพูน-เชียงใหม่ ที่แต่เดิมเป็นดินแดนที่ชาวลัวะมีบทบาททางการปกครองและสังคมวัฒนธรรม โดยเฉพาะขุนหลวงวิลังคะที่เป็นผู้นำคนสำคัญของชาวลัวะแต่ต่อมาความมียอธรรมกว่าของชาวมอญ ที่นำโดยพระนางจามเทวีซึ่งขึ้นมาจากเมืองละว้า ได้เข้ามามีอิทธิพลเหนือชาวลัวะ จนเกิดการผสมกลมกลืนให้ชาวลัวะกลายมาเป็นคนมอญ และต่อมาเป็นคนไต ด้วยการใช้ศาสนาพุทธและอารยธรรมอื่นๆ ที่มาจากอินเดียเป็นกลไกสำคัญ

กรณีที่สอง Condominas ชี้ให้เห็นถึงกระบวนการในระยะยาวของพื้นที่เมืองที่คนส่าหรือข่ากลายมาเป็นคนไท โดยทำการศึกษาในเชิงมานุษยวิทยาประวัติศาสตร์ในภาคเหนือของเวียดนาม เขาพบว่าคนส่าหรือข่าซึ่งไม่ใช่คนไทโดยกำเนิด แต่เป็นทาสและเป็นกลุ่มคนที่อาศัยอยู่บนภูเขา ได้กลายมาเป็นคนไท ด้วยการเปลี่ยนมาใช้วัฒนธรรมทางวัตถุ อย่างเสื้อผ้า ทรงบ้าน เครื่องใช้ รวมถึงวัฒนธรรมทางภาษา บทสวดในพิธีกรรม และอื่นๆ ตามแบบของคนไทดำ

อย่างไรก็ตาม งานของ Condominas ให้ความสำคัญกับกระบวนการปรับเปลี่ยนทางชาติพันธุ์ ด้วยกรณีศึกษาของสองกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในพื้นที่เดียวกันซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันภายใต้บริบททางการเมืองและสังคมกับวัฒนธรรมที่มีความเจริญแตกต่างกันโดยมิได้ให้ความสำคัญกับบทบาทหรืออิทธิพลของรัฐบาล ซึ่งเกิดขึ้นและตั้งอยู่

บนพื้นฐานของกลุ่มชนชาติที่มีอำนาจเหนือกว่าในทางการเมืองกับสังคมและวัฒนธรรม

งานศึกษาของเปรมพร ชันติแก้ว (2544) ให้ความสำคัญกับกระบวนการกลายเป็นไทยของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ซึ่งรัฐมีบทบาทอย่างสำคัญ โดยเลือกศึกษาที่บ้านแพะในอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่าเมื่อรัฐนำเอาการพัฒนาเข้ามาสู่หมู่บ้าน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิตและการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ชาวกะเหรี่ยงต้องปรับตัวเพื่อรับกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง กระบวนการกลายเป็นไทยจึงเป็นทางเลือกหนึ่งในการปรับตัวของชาวบ้าน ท่ามกลางการเผชิญกับปัญหาใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม เปรมพร พบว่ากระบวนการกลายเป็นไทยมีหลากหลายรูปแบบและความสลับซับซ้อนมิได้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และขณะที่มีการปรับตัวเข้ากับความเป็นไทย ชาวกะเหรี่ยงก็ยังรักษาอัตลักษณ์บางอย่างที่เป็นของตนเองเอาไว้ด้วย อย่างไรก็ตาม เนื่องจากงานชิ้นนี้เป็นงานศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ จึงไม่ได้เน้นให้เห็นถึงวิถีคิด นโยบายกับกลไกที่เป็นรูปธรรมซึ่งรัฐใช้เพื่อทำให้กลุ่มชาติพันธุ์กลายเป็นคนไทย ดังที่ สรสวัสดิ์ อ่องสกุล (2539) และธนศวรรี เจริญเมือง (2536 และ 2542) ซึ่งให้เห็นถึงการปฏิรูประบบการศึกษาและการปกครองของประเทศไทยที่ส่งผลให้คนเมืองในล้านนากลายเป็นคนไทย แต่สำหรับผู้เขียนแล้ว กลับเห็นความสำคัญของนโยบายและปฏิบัติการของการเปลี่ยนนามสกุลและระบบงานทะเบียนราษฎรว่าเป็นกลไกสำคัญที่รัฐไทยใช้ในกระบวนการทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่ใช่ไทยกลายเป็นคนไทย

รัฐชาติสมัยใหม่กับนามสกุล

เดิมคนไทยไม่ได้มีนามสกุล มีเพียงชื่อตัวเท่านั้น การจะบ่งบอกว่าใครเป็นใครก็ด้วยการใช้ชื่อตัว ตามด้วยชื่อพ่อกับแม่ และชื่อบ้านหรือชุมชนที่อยู่อาศัย เช่น นายแก้ว ลูกนายคำ บ้านสันโค้ง เป็นต้น ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้ตราพระราชบัญญัติขนานนามสกุลขึ้นเมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2455 มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2456 (เจมีนอมรดรุณารักษ์,

2511; เทพขุ ทับทอง, 2548 และเทพ สุนทรศารทูล, ม.ป.ป.) โดยวัตถุประสงค์ของการตราพระราชบัญญัตินามสกุลนี้คือเพื่อสร้างระบบการสืบทอดความเป็นไทยหรืออัตลักษณ์ของชาติ เพื่อนำพาประเทศไปสู่ความทันสมัย และเพื่อผสมกลมกลืนคนอื่นให้กลายมาเป็นไทย

ประการแรก การสร้างระบบนามสกุลเพื่อสืบทอดต้นตระกูลไทย ซึ่งเป็นอัตลักษณ์อย่างหนึ่งของชาติ ก่อนที่จะมีพระราชบัญญัตินามสกุลขึ้นมาบังคับใช้นั้น คนไทยไม่มีระบบนามสกุลใช้ในการสืบทอดตระกูล การที่จะแยกแยะว่าใครเป็นใครในสังคมนั้นใช้เพียงชื่อตัว ชื่อพ่อแม่และชุมชนที่อยู่อาศัยเป็นสิ่งอ้างอิงเป็นหลัก เช่น นายขาว ลูกนายดำกับนางแดงแห่งบ้านห้วยตอง ซึ่งวิธีการดังกล่าวมีข้อจำกัดที่สามารถใช้ได้ภายในวงสังคมแคบ ๆ เท่านั้น กับทั้งยังไม่สามารถใช้เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงระบบการสืบทอดบรรพบุรุษที่สามารถนับย้อนหลังไปได้หลายชั่วชั้น (generations)

ความไม่มีชื่อสกุลประจำตระกูลนี้ เป็นเหตุให้เกิดข้อยุ่งยากต่าง ๆ นานาประการ ไม่ว่าจะเป็นทางราชการหรือทางส่วนตัวชุมชน การปกครองบ้านเมืองก็ดี ในระหว่างสังคมประชาราษฎร์ก็ด้อยอัมสับสนอลเวงเป็นอันมาก ด้วยในระหว่างชนกลุ่มเล็ก ๆ สมมุติว่า เฉพาะแต่ในวงศ์ญาติ ถ้าญาติผู้น้อยไม่รู้จักญาติผู้ใหญ่ ใครอาจไล่ทางศักดิ์ญาติก็แทบนับกันไม่ถูก หรือขนาดไม่รู้จักลำดับสูงต่ำในสกุลกำเนิดของตนเองจะนี้ ที่ควรใกล้ชิดกลมเกลียวกันก็กลายเป็นเหินห่าง ไม่อาจรวมกันติด ไม่มีการติดต่อรวบรวมเป็นหมู่เหล่า ต่างครอบครัวต่างตั้งตนเป็นเอกเทศหมด เปรียบประดุจเม็ดกรวดทรายหน่วยเล็กหน่วยน้อยขึ้นอยู่อย่างมากมายก็เพียงบิดามารดาและพี่น้องร่วมท้องตัวใครตัวมัน ไม่มีใครรักใคร่นับถือซุใคร ใครก็ไม่ช่วยเหลือใคร นาน ๆ เข้าก็อาจถึงกับกลายเป็นคนอื่นกันไปทั้งสิ้น หรือกลับไปรวมอยู่แต่กับสิ่งใกล้ชิดที่ไม่มีสายสัมพันธ์กันเลย เช่นไปใกล้หมู่บ้านคนจีนก็ถือเอาความใกล้ชิดสนิทสนมไปมาหาสู่จนกลายเป็นจีนไป ไปอยู่ใกล้บ้านเขมรก็เอาอย่างเขมร แล้วก่อความสัมพันธ์กันเองขึ้นตามวิธีสันดานเดิมโดยไม่เคยคำนึงการสืบสกุลรุ่นชาติ เช่นนี้นานวันนัก

เข้าก็อาจทำให้ชาติไทยแตกแยกกันออกทีละน้อยจนถึงสลายตัวไป
ในที่สุด (จมีนอมรตรุณารักษ์, 2511: 4-6)

ด้วยเพราะความกังวลถึงข้อจำกัดดังกล่าวในอันที่จะสืบทอดความเป็น “ต้นตระกูลไทย” ในระยะยาว กับทั้งความกลัวว่าคนชนชาติอื่นที่อาศัยอยู่ในประเทศสยามในเวลานั้นเขามีระบบแซ่สกุลสำหรับสืบทอดเชื้อสายเผ่าพันธุ์ ซึ่งในที่สุดแล้วจะทำให้คนไทยอาจถูกดูดกลืนเข้าไปอยู่ในระบบตระกูลของคนอื่นไปหมด อันจะนำมาสู่การสูญเสียต้นความเป็นต้นตระกูลไทยและประเทศชาติ ทั้งนี้ ในบรรดาชนชาติอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยในเวลานั้น คนจีนนับว่าเป็นกลุ่มที่รัฐบาลสมัยรัชกาลที่ 6 เกรงกลัวและให้ความสำคัญมากที่สุด² ประจวบกับในเวลานั้นรัฐบาลจีนได้ออกพระราชบัญญัติสัญชาติจีนขึ้นในปี 2452 ที่เปิดโอกาสให้คนที่มิใช่เชื้อชาติจีนทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในประเทศใดก็ตาม ได้รับสัญชาติจีนโดยอัตโนมัติ (jus sanguinis) ในขณะที่รัฐบาลสยามได้ตราพระราชบัญญัติสัญชาติจีนในปี 2456 กำหนดว่าทุกคนที่มีพ่อแม่เป็นคนสยาม ไม่ว่าจะอาศัยอยู่ในดินแดนสยามหรือที่ใดก็ตาม กับทั้งคนเชื้อชาติอื่นที่อาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินสยาม ล้วนแล้วแต่เป็นคนสยามทั้งสิ้น ดังนั้น ลูกคนจีนจำนวนหลายแสนคนที่เกิดในดินแดนสยามจึงกลายเป็นบุคคลที่ได้รับสองสัญชาติ (Skinner, 1957: 165)

ประการที่สอง การใช้ระบบนามสกุลในสยามเป็นส่วนหนึ่งของการนำพาประเทศให้ก้าวไปสู่ความทันสมัย เพราะสยามประเทศได้เปิดตัวสู่โลกภายนอกและรับเอาความเจริญสมัยใหม่จากตะวันตกมากขึ้นตั้งแต่ในยุครัชกาลที่ 5 กับทั้งประเทศเจ้าอาณานิคมได้เข้ามามีบทบาททางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในประเทศเพื่อนบ้านมากขึ้น ดังนั้น เจ้านายในราชสำนักจึงได้เริ่มส่งลูกหลานไปเรียนในต่างประเทศมากขึ้น หนึ่งในนั้นคือเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ซึ่งต่อมาได้ขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ไปเรียนที่ประเทศอังกฤษ³ จึงได้รับเอาระบบนามสกุลมาจากยุโรป โดยมองว่าการมีระบบนามสกุลนั้นเป็นหนึ่งในตัวชี้วัดของความเจริญ พระองค์จึงไม่ยากให้ชนชาวสยามได้รับการดูถูกจากตะวันตกว่าเป็นชนที่ไม่มีอารยธรรมด้วยไม่มีระบบนามสกุลใช้กัน ดังที่จมีนอมรตรุณารักษ์ ชี้ให้เห็นว่า

การมีนามสกุลยังได้ก่อประโยชน์อย่างใหญ่หลวงแก่ประชาชนคนไทยอีกนานัปการ เช่นการแสดงออกทางวัฒนธรรมของไทยที่จะปกป้องนานาชาติมิให้มาดูผิดว่าเราเป็นชาวป่าดอยไกลจากความเจริญ และไม่ว่าคนไทยด้วยกันจะตกไปอยู่สารทิศใด เมื่อถามและทราบชื่อสกุลกันได้ ก็อาจทำให้รู้จักเทือกเขาเหล่ากอแก่กันและกันได้ดีขึ้น (จมีนอมรรตฤณรักษ์, 2511: 4-6)

ความย้อนแย้งของแนวคิดดังกล่าวได้เกิดขึ้นเมื่อมีการนำมาปฏิบัติจริง เพราะรัฐ โดยชนชั้นสูงได้ใช้นามสกุลมาเป็นตัวบ่งบอกความแตกต่างทางชนชั้นของผู้คนภายในประเทศ ด้วยการกำหนดให้มี “นามสกุลพระราชทาน” กับ “นามสกุลสามัญชน” (ธนัย เจริญกุล, 2551) ภายหลังจากที่ตราพระราชบัญญัตินามสกุลขึ้นใช้แล้ว กลุ่มแรกที่เริ่มใช้นามสกุลกันคือกลุ่มเชื้อเจ้าในราชสำนัก ต่อมาเป็นกลุ่มข้าราชการที่รับใช้ใกล้ชิดในวังและได้รับการแต่งตั้งให้ไปประจำตามภูมิภาคต่าง ๆ ส่วนชาวบ้านทั่วไปนั้นเป็นกลุ่มสุดท้ายที่มีโอกาสได้ใช้นามสกุล ทั้งนี้ กระบวนการได้มาซึ่งนามสกุลในระยะแรกนั้นเป็นการพระราชทานจากพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ซึ่งมักจะตั้งให้ตามบรรดาศักดิ์หรือตำแหน่งหน้าที่ของบุคคลที่มีต่อราชการ ในยุคนั้น ต่อมาภายหลังที่ได้กระจายให้กระทรวงมหาดไทยเป็นฝ่ายรับผิดชอบ โดยมีสำนักงานกระจายอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ จึงเริ่มเปิดให้ชาวบ้านทั่วไปมาขอจดทะเบียนนามสกุลกันอย่างแพร่หลาย แต่มีเงื่อนไขคือห้ามไม่ให้บุคคลทั่วไปตั้งชื่อพ้องกับนามพระนคร พระบรมนามาภิไธย พระปรมาภิไธย พระนามของพระราชินี ราชทินนาม ราชตระกูล ราชสกุล ฯลฯ

การบังคับให้คนไทยทุกคนต้องมีนามสกุลนั้นถูกระบุไว้ในพระราชบัญญัตินามสกุลที่ประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. 2456 ในมาตรา 3 ระบุว่า “ชื่อคนไทยทุกคนต้องประกอบด้วยชื่อตัวและชื่อสกุล” โดยนามสกุลที่ตั้งใหม่นั้นจะต้องไม่พ้องกับพระราชนามพระราชวงศานุวงศ์ ไม่คล้ายคลึงกับราชทินนาม กับ “อย่าให้เป็นชื่อมีอรรถหายบคายไม่สมควร” และ “อย่าให้เป็นชื่อซึ่งจะต้องเขียนเกินกว่า ๑๐ อักษร” ตามรายละเอียดในมาตรา 12 วรรค 3 และวรรค 4 (เทพชู, 2548: 215-216)⁴ แต่ในทางปฏิบัติแล้วชื่อนามสกุลใหม่ที่เจ้าหน้าที่อำเภอจดทะเบียนจะต้องเป็นชื่อ

ที่มีความหมายที่ดีในภาษาไทย โดยชื่อเหล่านั้นจะต้องมีรากศัพท์มาจากภาษาบาลี และสันสกฤต ซึ่งเป็นที่มาของภาษาไทย ดังนั้น ชื่อและนามสกุลของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ หรือแม้แต่คนพื้นถิ่นไทยที่ไม่มีความหมาย หรือมีความหมายในทางลบในภาษาไทย จะต้องเปลี่ยนมาเป็นคำบาลีหรือสันสกฤตก่อนจึงจะได้รับการอนุญาตให้จดทะเบียน (เทพ, 2534: 111-113) ซึ่งในทางปฏิบัติแล้วชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์มักจะได้รับการยอมรับให้จดทะเบียน ประการสำคัญคือ การมีชื่อและนามสกุลที่ไม่เป็นไทยดังกล่าวจะกลายเป็นสิ่งบ่งบอกหรืออัตลักษณ์อย่างหนึ่งว่าบุคคลดังกล่าวไม่ใช่คนไทยโดยกำเนิด แต่เป็นคนต่างด้าวเข้ามาอาศัยอยู่ในไทย

ประการสุดท้าย การจัดตั้งให้มีระบบนามสกุล เป็นยุทธศาสตร์หนึ่งของรัฐในการผสมกลมกลืนกลุ่มชาติพันธุ์ให้กลายเป็นไทย ทั้งพระราชบัญญัตินามสกุล และชื่อบุคคลที่มีผลบังคับใช้นั้นเป็นส่วนหนึ่งของเทคโนโลยีทางอำนาจของรัฐในการจำแนกและปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เข้าสู่อัตลักษณ์ของชาติ (Cohn and Dirk, 1988; Foucault, 1979; Rabinow, 1984)

ชื่อตัวและชื่อสกุลของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย นามสกุลที่ลงรายการในระบบทะเบียนราษฎรนั้นนับว่าเป็นสิ่งบ่งบอกถึงความไม่ใช่คนไทย ตัวอย่างของกลุ่มคนที่ใช้ระบบแซ่สกุล เมื่อลงรายการในทะเบียนบ้านแล้วจะมีคำว่า “แซ่” เป็นพยางค์นำหน้าตระกูล จึงเป็นที่รู้กันว่าคนที่ใช้คำดังกล่าวมานำหน้านามสกุลนั้นคือคนจีนโดยกำเนิด ทั้งนี้ ในสังคมไทยนั้นการที่บุคคลมีชื่อและนามสกุลที่ไม่ใช่คำไทยนั้นย่อมมีผลต่อการติดต่อสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ของรัฐและผู้คนในสังคมโดยทั่วไป เป็นต้นว่า นักเรียนที่สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมปลาย และต้องการสอบเข้าเรียนต่อโรงเรียนทางด้านทหารและตำรวจ แม้ว่าจะได้สัญชาติไทย ซึ่งมีสิทธิในการสมัคร แต่การที่มีชื่อและนามสกุลที่ไม่ใช่คำไทยย่อมเป็นการยากที่จะผ่านกระบวนการสอบคัดเลือกเข้าไปเรียนได้ นอกจากนั้นแล้วยังมีผลต่อการปฏิสัมพันธ์กับผู้คนในชีวิตประจำวันด้วย ดังที่ดุสิต น้าฝน (ม.ป.ป.) บันทึกเอาไว้ว่านักเรียนที่มีเชื้อสายจีนมักถูกเรียกว่า “ลูกเจ๊ก” หรือ “ไต้” หากพวกเขามีชื่อและนามสกุลเป็นจีน ดังนั้น เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกล้อเลียนดังกล่าว นักเรียนจีนจึงต้องเปลี่ยนชื่อและนามสกุล “เมื่อเล่าเรียนในโรงเรียนไทยสักระยะหนึ่ง มักจะมีการขอเปลี่ยนชื่อ

และขอให้เปลี่ยนชื่อไทยและไปขอใช้นามสกุลจากญาติที่เปลี่ยนนามสกุลเป็นไทยแล้ว หรือไม่ก็ตั้งนามสกุลใหม่เอาเองให้มีความหมายผูกพันกับแซ่ของตนเอง” (ดุสิต, ม.ป.ป.: 71)

การมีทั้งอัตลักษณ์ของความเป็นไทยและจีนในหมู่คนจีนในประเทศไทยนั้น เป็นที่นิยมถือปฏิบัติกันโดยทั่วไป (Coughlin, 1960) กล่าวคือที่บ้านหรือในสังคมของคนจีนด้วยกันก็จะมี การเรียกชื่อและนามสกุลเป็นจีน ในขณะที่มีการใช้ชื่อและนามสกุลไทยเมื่อต้องติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือในที่สาธารณะ⁶ ดังกรณีของโบตัน (นามแฝง) ที่เขียนลงในนวนิยายเรื่อง “จดหมายจากเมืองไทย”⁷ ในนามของตันสว่างคู่ เล่าเรื่องการเปลี่ยนนามสกุลของคนจีนในไทยตอนหนึ่งว่า

กราบแม่ที่รักยิ่งของลูก

ลูกของแม่ได้รับเกียรติอย่างคาดไม่ถึงอย่างหนึ่ง คือได้รับเชิญให้เป็นกรรมการสมาคมพ่อค้าจีน ได้มีโอกาสสังสรรค์กับพ่อค้าใหญ่ๆ ของประเทศ พ่อค้าใหญ่มักจะเป็นคนจีน ไม่ค่อยมีคนไทย แต่พ่อค้าพวกนี้มักจะแปลงชาติเป็นไทย ใช้ชื่อและนามสกุลเป็นภาษาไทย แต่เมื่อเข้าสมาคมก็ยังใช้ชื่อแซ่อยู่ตามธรรมเนียมของเรา ไม่ต้องการให้ใครลืมนามสกุลเสียเลยทีเดียว แต่ชื่อในทะเบียนสมาคมตามกฎหมายก็ต้องเป็นชื่อตามกฎหมายคือชื่อไทย แต่ไม่มีใครเรียกกัน ทุกคนเรียกชื่อแซ่เก่า ลูกยังไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนนามสกุลขอใช้แซ่ตามเดิม ไม่อยากให้ปนเปกัน ฟังชอบกล คำหน้าเป็นแซ่ แต่สองคำหลังเป็นภาษาไทย เช่น แซ่ไค้ว ก็เป็นไค้วตระกูล ไค้วสกุล หรือไค้วพานิช ลูกว่าถ้าจะเปลี่ยนก็เปลี่ยนไปเลย ครึ่งๆ กลางๆ อย่างนี้พิลึกพิลั่นอยู่ บางคนก็เปลี่ยนเป็นไทยไปเลยอย่างลูกว่า แต่เปลี่ยนเสียยาวเพื่อยาวกับชื่อละครหรือยี่เก (2542: 400-401)

การเปลี่ยนชื่อตัวและชื่อสกุลมาเป็นไทยดังกล่าว ทำให้อัตลักษณ์ของคนจีนรุ่นที่สองและต่อๆ มาได้กลายมาเป็นคนไทยไปในที่สุด ไม่ว่าจะเป็นนักธุรกิจ นักการเมือง นักวิชาการ ข้าราชการหรือชาวบ้านทั่วไปก็ตาม ทั้งนี้ มีคนเพียง

จำนวนน้อยเท่านั้นที่ยังคงใช้ชื่อและนามสกุลจีนเป็นชื่อทางการ เป็นที่น่าสังเกตว่านโยบายของรัฐบาลไทยดังกล่าวไว้ว่าจะประสบผลสำเร็จเฉพาะการเปลี่ยนคนจีนและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ให้กลายมาเป็นไทยเท่านั้น หากแต่ในระยะต่อมาได้สืบคลานเข้าไปในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงหรือชาวเขาทางภาคเหนือด้วย ดังที่ Scott ย้ำเอาไว้ว่า “กระบวนการสร้างและบังคับใช้นามสกุล (โดยรัฐ) นั้นยังคงดำเนินอยู่ต่อไปในประเทศโลกที่สาม กับทั้งในหมู่คนชาวเขาชายแดนที่อาศัยอยู่ในประเทศที่พัฒนาแล้ว” (1998: 71)

นามสกุลกับกระบวนการทำให้เป็นไทยในกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูง

พื้นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในภาคเหนือมีทั้งกลุ่มที่มีระบบนามสกุลของสายตระกูลและกลุ่มที่ไม่มี เมื่อพวกเขาต้องเข้าสู่ระบบงานทะเบียนราษฎร การมีชื่อและนามสกุลเป็นชื่อในภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งปรากฏในเอกสารของทางราชการที่ออกให้ กลายเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่บ่งบอกว่าพวกเขาไม่ใช่คนไทยที่เป็นกลุ่มชนชาติหลักในประเทศ ที่มากกว่านั้นคือการมีอัตลักษณ์ที่ไม่ใช่ไทยดังกล่าวนำมาซึ่งการที่พวกเขาถูกเลือกปฏิบัติทางชาติพันธุ์และทำให้กลายเป็นคนชายขอบ ขณะเดียวกัน นโยบายและระบบงานทะเบียนราษฎรก็เปิดกว้างให้มีการเปลี่ยนชื่อและนามสกุลมาเป็นชื่อในภาษาไทย ซึ่งนั่นเป็นเพียงช่องทางเดียวที่พวกเขาจำต้องเลือก

ระบบนามสกุลและความหมายของนามสกุลในกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

นามสกุลเป็นเครื่องบ่งบอกลักษณะร่วมของสมาชิกในสายตระกูลที่สืบทอดสายโลหิตมาจากบรรพบุรุษคนเดียวกัน นามสกุลจึงเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของความสัมพันธ์ในทางสังคมที่เต็มไปด้วยกฎเกณฑ์และธรรมเนียมปฏิบัติที่ผู้คนยึดถือและสืบทอดกันมายาวนาน ประการสำคัญคือวิถีชีวิตด้านต่างๆ ของผู้คนในสังคมนั้นย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะเกี่ยวข้องกับนามสกุลและกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่สัมพันธ์กับนามสกุล เป็นต้นว่าการแต่งงาน การสืบทอดมรดกและความเชื่อความผูกพันทางเครือญาติ ฯลฯ

ในบรรดากลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในภาคเหนือ จำนวน 10 กลุ่มนั้น โดยธรรมเนียมปฏิบัติแล้ว อาจจำแนกออกได้เป็นสองกลุ่ม คือกลุ่มที่ไม่มีระบบนามสกุล กับกลุ่มที่มีระบบนามสกุล กล่าวคือกลุ่มที่ไม่มีระบบนามสกุลจะเป็นกลุ่มที่สืบทอดมรดกและความเชื่อผ่านผู้หญิง (matrilinal society) นั่นคือหลังจากแต่งงานแล้วผู้ชายเป็นฝ่ายย้ายเข้าบ้านของฝ่ายหญิง นับถือความเชื่อและสืบทอดมรดกของพ่อแม่ฝ่ายหญิง ตัวอย่างของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่มีระบบนามสกุลมาแต่ดั้งเดิม เช่น กะเหรี่ยง ลาหู่ และถิ่น แม้กลุ่มดังกล่าวไม่มีชื่อเรียกนามสกุล แต่ก็มีระบบการนับถือผีหรือความเชื่อมาเป็นสิ่งบ่งบอกในการสืบทอดสายตระกูล ส่วนกลุ่มที่มีระบบนามสกุลเป็นกลุ่มที่สืบทอดมรดกและความเชื่อผ่านผู้ชาย (patrilineal society) ภายหลังแต่งงานแล้วฝ่ายหญิงย้ายเข้าบ้านพ่อแม่ของฝ่ายชาย นับถือความเชื่อและสืบทอดมรดกของพ่อแม่ฝ่ายชายเป็นหลัก กลุ่มนี้มักพบว่า มีระบบนามสกุล หรือมีชื่อเรียกสายตระกูล กลุ่มดังกล่าวได้แก่ ม้ง เมี่ยน ลีซู และลัวะ เป็นต้น ทั้งนี้ ผู้เขียนสันนิษฐานว่าระบบนามสกุลหรือแซ่ของกลุ่มชาติพันธุ์ ม้ง เมี่ยน และลีซูนั้นได้รับอิทธิพลจากระบบแซ่ตระกูลของจีน

การมีนามสกุลเดียวกัน อย่าง แซ่ย่าง แซ่ลี แซ่ดิน แซ่ฟ่าน ฯลฯ นอกจากมีความหมายในการสืบทอดมรดกที่เป็นทรัพย์สินกับความเชื่อและพิธีกรรมหรือการนับถือผีแล้ว ในบางกลุ่มชาติพันธุ์นั้นยังมีความหมายถึงการห้ามแต่งงานกันของหญิงชายที่เกิดในแซ่ตระกูลเดียวกันด้วย ที่มากไปกว่านั้นคือการมีนามสกุลเดียวกันหมายถึงเป็นพี่น้องที่ใกล้ชิดและผูกพันกัน เพราะเชื่อว่าเป็นคนที่สืบทอดสายโลหิตมาจากบรรพบุรุษคนเดียวกัน ซึ่งความผูกพันดังกล่าวย่อมนำมาซึ่งการพึ่งพาและช่วยเหลือกันและกันในชีวิตประจำวัน ตัวอย่างเช่น ครั้งหนึ่งที่ผู้เขียนเดินทางเข้าไปทำงานในหมู่บ้านม้งที่บ้านแม่โถในอำเภอฮอด หลังจากคำแนะนำตัวเองกับชาวบ้านที่นั่นแล้ว ชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนแซ่หางและแซ่หมั่ว แนะนำผู้เขียนว่า “หากคุณเป็นคนแซ่ลี ในหมู่บ้านนี้มีเพียงครอบครัวเดียวที่เป็นคนแซ่ลี เดียวเราจะพาคุณไปหาพี่น้องของคุณ แล้วไปพักที่บ้านเขา” ทั้ง ๆ ที่ในความคิดของผู้เขียนแล้วคิดว่าในฐานะที่เราเป็นนักวิจัยเข้าไปทำงานในหมู่บ้านดังกล่าว เราน่าจะได้รับการต้อนรับและจัดที่พักอาศัยที่บ้านของผู้ใหญ่บ้านหรือครอบครัวที่มีความพร้อม ไม่ว่าจะเป็นแซ่ไหนก็ตาม แต่ความคิดของชาวบ้าน

กลับอยู่บนฐานของระบบเครือญาติที่ยึดเอาแซ่ตระกูลเป็นหลักมากกว่า แซ่สกุล จึงมีความสำคัญอย่างมาก ดังที่ Gary Yia Lee นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันเอาไว้ว่า

กลุ่มที่ยึดถือระบบแซ่สกุลแบบจีน แม้ว่าคนที่มีแซ่เดียวกันจะไม่สามารถนับญาติกันได้ ด้วยเพราะระบบแซ่ได้ถูกใช้มายาวนานมากแล้วในสังคม แต่สิ่งที่ทุกคนถูกสอนจากบรรพบุรุษรุ่นสู่รุ่นก็คือ หากพบคนในแซ่เดียวกัน โดยเฉพาะคนที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ก็เป็นพี่น้องกัน เพราะเป็นคนที่มืบรรพบุรุษเดียวกัน ยิ่งเป็นกรณีชายหนุ่มและหญิงสาว ก็ถือว่าเป็นพี่ชายและน้องสาวกัน ห้ามจีบและแต่งงานกัน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันหรือไม่ก็ตาม แซ่สกุลจึงกลายเป็นอัตลักษณ์ทั้งในเชิงความหมายในทางสังคมภายในสมาชิกกลุ่มแซ่สกุลเดียวกันกับแซ่สกุลอื่นและกลุ่มชาติพันธุ์อื่น รวมทั้งในบริบทของความสัมพันธ์กับรัฐ ด้วยการถูกบันทึกลงในระบบเอกสารของทางราชการที่เป็นทะเบียนบ้าน บัตรประจำตัวประชาชน และเอกสารอื่นๆ

กระบวนการทางสังคมในการกีดกันให้เป็นคนชายขอบ

การมีชื่อและนามสกุลที่ไม่ใช่คำภาษาไทย เป็นสิ่งบ่งบอกถึงอัตลักษณ์ความเป็นอื่นในสังคมไทย ประการสำคัญคืออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์หรืออัตลักษณ์ที่ไม่ใช่คนไทยที่ปรากฏในชื่อและนามสกุลของปัจเจกบุคคลดังกล่าวเป็นการนำมาซึ่งกระบวนการกีดกันออกไป (exclusion) หรือการถูกทำให้กลายเป็นคนชายขอบ (marginalized) และการเลือกปฏิบัติทางชาติพันธุ์ (ethnic discrimination) โดยกลุ่มคนกระแสหลักในสังคม โดยเฉพาะจากเจ้าหน้าที่รัฐ ดังกรณีตัวอย่างต่อไปนี้

กรณีตัวอย่างแรกคือนักเรียนนักศึกษา นักเรียนกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังคงใช้ชื่อและ/หรือนามสกุลที่เป็นชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์อยู่ จะประสบปัญหาการถูกล้อเลียน ดูถูก ถูกกลั่นแกล้งและเลือกปฏิบัติทางชาติพันธุ์จากกระบวนการคัดเลือกและสอบแข่งขัน แคะเลี้ยว แซ่จ้าว (ชื่อแฝง) นักศึกษาเมียนคนหนึ่งจากจังหวัดพะเยา เล่าถึงประสบการณ์อันขมขื่นของตนเองว่า เมื่อตอนที่เรียนระดับประถมอยู่ที่หมู่บ้านของตนเอง ด้วยความที่เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ถึง 200 กว่าหลังคาเรือน ตัวเองรู้สึกเกิดความภาคภูมิใจในความเป็นเมียนอย่างมาก เพราะในชีวิตประจำวัน

นั้นทุกคนพูดถึงความยิ่งใหญ่ของเผ่าพันธุ์ของตัวเองที่ไม่ด้อยไปกว่าคนเผ่าอื่น แต่เมื่อจบการศึกษาระดับประถมศึกษา แล้วต้องเดินทางเข้าเรียนต่อในระดับมัธยมที่โรงเรียนประจำอำเภอ ซึ่งมีนักเรียนที่เป็นคนเมืองหรือไทยวนเป็นกลุ่มใหญ่ กลุ่มนักศึกษาเมียนลึบกว่าคนที่เข้าเรียนต่อในโรงเรียนมัธยมนั้นกลายเป็นคนกลุ่มน้อย กลายเป็นกลุ่มที่ถูกเพื่อนในห้องเรียนและโรงเรียนมองว่าไม่ใช่คนไทย แต่เป็นชาวเขา เพราะมาจากหมู่บ้านบนภูเขา เป็นกลุ่มคนที่ล่าหลังหรือยังด้อยการพัฒนา ฯลฯ ชื่อและนามสกุลของพวกเขาถูกเพื่อนในห้องและครูเรียกขานด้วยท่าทีของการล้อเลียน พูดคำไหนไม่ขัดก็ถูกเพื่อนล้อเลียน เวลาทำอะไรผิดหรือด้วยความไม่รู้ก็จะถูกตำหนิในเชิงดูถูกเหยียดหยามว่าเป็นคนไม่ทันสมัย จนทำให้รู้สึกว่าตัวเองเป็นคนมีปมด้อย และนำมาสู่การไม่กล้าแสดงออก ดังนั้น เพื่อที่จะลบปมด้อยดังกล่าว จึงต้องพยายามพูดภาษาไทยให้ชัดที่สุด และที่มากไปกว่านั้นคือ สืบค้นและไต่ถามคนอื่นถึงขั้นตอนและรายละเอียดในการเปลี่ยนชื่อกับนามสกุลที่สำนักงานทะเบียนประจำอำเภอ

ระหว่างที่แคะเลี้ยวเรียนอยู่ชั้นมัธยมปีที่ 5 เพื่อนนักเรียนคนเมียนของเขาคนหนึ่งเป็นคนที่เคยเรียนดีมาก ได้คะแนนเฉลี่ย 4.00 ซึ่งเป็นหนึ่งใน 4 คนของชั้นเรียนที่มีจำนวน 6 ห้อง เพื่อนคนนั้นได้สมัครสอบเข้าเรียนในโรงเรียนเตรียมทหาร โดยที่ยังคงใช้ชื่อและนามสกุลเมียนในเอกสารทุกชั้นที่ใช้ประกอบการยื่นสมัครเรียน ซึ่งขั้นตอนของการสมัคร การสอบข้อเขียนและการทดสอบสมรรถภาพร่างกายนั้นไม่มีปัญหา แต่เขาต้องตกภาคการสัมภาษณ์ เพียงเพราะการที่เขามีชื่อและนามสกุลที่ไม่ใช่ไทย โดยมีข้อสังเกตว่าประเด็นนี้ถูกซักถามอย่างละเอียดมากจากกรรมการที่ทำการสอบสัมภาษณ์ หลังจากนั้นเพื่อนคนนั้นได้รับคำแนะนำจากครูในโรงเรียนว่าให้เขาเปลี่ยนชื่อและนามสกุลเป็นไทย จะได้ไม่มีปัญหาในการสมัครสอบเรียนต่อ โดยเฉพาะโรงเรียนที่เกี่ยวกับทางด้านทหารและตำรวจ กับทั้งจะได้ไม่เป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้าในการทำงานราชการในอนาคตด้วย

แคะเลี้ยวและเพื่อนคนดังกล่าวจึงชวนกันไปเปลี่ยนชื่อและนามสกุลเป็นไทย ที่ที่ว่าการอำเภอ เพื่อนของแคะเลี้ยวเปลี่ยนชื่อจาก “ฉินตอง” เป็น “สมบุญธ” (ชื่อแฝง) สำหรับนามสกุลไทย เพื่อนเขา คือสมบุญธได้คิณามสกุลไทย 5 นามสกุล

แล้วให้พี่ชายเป็นคนยื่นคำร้องเสนอต่อเจ้าหน้าที่ฝ่ายทะเบียน เพื่อส่งไปตรวจสอบที่สำนักทะเบียนกลางของกรมการปกครองที่กรุงเทพฯ ว่านามสกุลเหล่านั้นมีใครจดทะเบียนเป็นเจ้าของหรือยัง หลังจากผ่านไปสามเดือน พี่ชายของสมบุญได้รับไปรษณียบัตรแจ้งมาที่บ้านว่าหนึ่งในห้านามสกุลที่เขาเสนอไปนั้นผ่านการตรวจสอบคือนามสกุล “ไทยสมบุญ” (ชื่อแฝง) พี่ชายของสมบุญจึงเดินทางไปจดทะเบียนเป็นเจ้าของนามสกุลใหม่ดังกล่าวที่ว่าการอำเภอ แล้วทำเรื่องอนุญาตให้คนในครอบครัวกับญาติพี่น้องใกล้ชิดใช้นามสกุลร่วมกับเขา ซึ่งสมบุญก็ได้เปลี่ยนนามสกุลตามพี่ด้วย ไม่เพียงเท่านั้น คนรุ่นใหม่ในตระกูลแซ่จ้าว ทั้งที่อยู่ในหมู่บ้านและต่างหมู่บ้าน ต่างก็มาขอใช้นามสกุลร่วมกับพี่ชายของสมบุญด้วย ทั้งๆ ที่ไม่ได้เป็นคนร่วมบรรพบุรุษเดียวกัน

ส่วนแคะเลี้ยวเปลี่ยนชื่อเป็น “ปัญญา” สำหรับนามสกุล ตัวเขาไม่ได้เสนอนามสกุลใหม่เหมือนสมบุญ แต่ขอใช้นามสกุลร่วมกับญาติคนหนึ่งที่จังหวัดเชียงราย คือนามสกุล “เขาวนัจริญกุล” (ชื่อแฝง) อย่างไรก็ตาม หลังจากที่เขาเรียนจบมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งที่กรุงเทพฯ แล้วปัญญาได้ทำงานเป็นข้าราชการที่จังหวัดเชียงใหม่ เขาจึงติดต่อเจ้าหน้าที่งานทะเบียนเพื่อขอเปลี่ยนนามสกุลใหม่ที่เขาว่าการอำเภอเมืองเชียงใหม่ แต่ไม่ต้องรอการส่งไปตรวจสอบที่กรุงเทพฯ เหมือนกรณีของพี่ชายสมบุญเมื่อสิบปีก่อน เพราะตอนหลังมีระบบคอมพิวเตอร์ออนไลน์จากสำนักทะเบียนราษฎรกลางที่กรุงเทพฯ ถูกเชื่อมโยงไปยังทุกอำเภอทั่วประเทศแล้ว จึงสามารถตรวจสอบได้ทันที ดังนั้น ภายในสิบนาทีปัญญาก็ได้จดทะเบียนเป็นเจ้าของนามสกุลใหม่ คือ “จ้าวปัญญา” (ชื่อแฝง) เช่นเดียวกับกรณีของพี่ชายสมบุญ กรณีของปัญญา ภายหลังจากที่เขาได้จดทะเบียนนามสกุลใหม่ก็มีญาติพี่น้องที่เป็นคนแซ่จ้าว ทั้งที่เป็นคนร่วมบรรพบุรุษเดียวกันและไม่ได้ร่วม ต่างก็มาติดต่อขอร่วมใช้นามสกุลด้วย แต่ตัวเขาได้รับการย้ำจากญาติพี่น้องใกล้ชิดว่าอย่าอนุญาตให้คนอื่นที่ไม่ได้ร่วมบรรพบุรุษเดียวกัน หรือแม้แต่ญาติที่ร่วมบรรพบุรุษ แต่หากเป็นคนที่มีพฤติกรรมไม่ดี โดยเฉพาะกรณีที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดและอาชญากรรม เพราะคนเหล่านั้นอาจมีโอกาสดูถูกจับและดำเนินคดี แล้วจะนำมาสู่การเสื่อมเสียชื่อเสียงของคนที่ร่วมใช้นามสกุลเดียวกัน ยิ่งเป็นตัวปัญญาเองที่เป็นข้าราชการ

ด้วยแล้ว หากมีญาติพี่น้องร่วมนามสกุลคนใดคนหนึ่งก่อปัญหาอาชญากรรม แล้วถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจจับไปดำเนินคดี ก็จะทำให้ชื่อเสียงในชื่อเสียงมาสู่เจ้าตัวด้วย

กรณีตัวอย่างที่สองคือการขับรถผ่านด่านตรวจ ประสพการณ์ตรงของเพื่อนชาวอำเภอในจังหวัดเชียงรายและเพื่อนชาวม้งในจังหวัดน่าน กล่าวคือ กรณีของชายชาวอำเภอชื่อ “อาเซาะ เซอหมื่อ” ที่เป็นเกษตรกรอยู่ที่อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย เขาต้องขับรถกระบะเพื่อบรรทุกสินค้าเกษตรจากหมู่บ้านบนภูเขาลงมาขายที่ตัวเมืองเชียงรายกับตัวเมืองเชียงใหม่บ่อย ๆ ต้องผ่านด่านตรวจของตำรวจระหว่างทางหลายด่าน

ไม่ว่าจะเป็นที่ด่านแม่จัน ด่านที่เวียงป่าเป้า หรือเมื่อพบการตั้งด่านลอย ไม่เหมือนพวกขับรถเก่ง การที่เราขับรถกระบะ ตำรวจก็อาจจะจับผิดเราอยู่แล้ว ยิ่งเมื่อเห็นหน้าเราว่าเป็นคนดอย ตำรวจก็จะขอลู่วามีใบขับขี่หรือไม่ เมื่อดูใบขับขี่แล้วเห็นชื่อกับนามสกุลเราที่ไม่ใช่ชื่อไทย ตำรวจก็จะบอกให้จอด ให้ลงจากรถ แล้วขอตรวจค้นในรถว่ามีสิ่งผิดกฎหมายหรือไม่ แต่ถ้าเป็นรถเก่งหรือคนขับรถกระบะที่เป็นคนไทย ตำรวจก็ไม่ได้ขอตรวจอย่างละเอียดแบบเราที่เป็นคนดอย (สัมภาษณ์อาเซาะ เซอหมื่อ – ชื่อแฝง, 2558)

ปัญหาการถูกเลือกปฏิบัติอันเนื่องมาจากการที่เป็นคนกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงที่ไม่ได้ใช้ชื่อและนามสกุลไทยยังพบในกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ยื่นจบและทำงานในเมืองด้วย ดังกรณีของ เจริญชัย แซ่ย่าง ชายชาวม้งจากจังหวัดน่าน เขาเรียนจบวิศวกรรมจากสถาบันเทคโนโลยีแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ หลังจากจบ เจริญชัยได้ทำงานเป็นวิศวกรที่บริษัทแห่งหนึ่งในจังหวัดชลบุรี ตัวเขาและครอบครัวต้องขับรถเก่งกลับไปเยี่ยมพ่อแม่ที่บ้านในจังหวัดน่านบ่อย ๆ ต้องผ่านด่านตรวจที่บ้านห้วยน้ำขุ่นซึ่งอยู่ระหว่างเขตน่านกับแพร่ โดยเฉพาะขากลับจากน่านเข้าชลบุรี เจริญชัยเล่าด้วยความน้อยใจว่า

ผมตั้งใจว่าจะไม่เปลี่ยนนามสกุล เพราะต้องการคงความเป็น
 มั่งเอาไว้ในเอกสาร และคิดว่าตัวเราเองก็เรียนจบระดับปริญญาตรี
 และทำงานเป็นวิศวกร ซึ่งไม่ได้ด้อยไปกว่าคนไทยทั่วไปแต่อย่างใด
 แต่จากประสบการณ์ที่ไม่ดีเกือบทุกครั้งที่ขับรถผ่านด่านตรวจ
 แม้เราจะขับรถเก่ง พูดภาษาไทยชัดเจน แต่งตัวเหมือนคนไทยทั่วไป
 แต่เมื่อถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจเรียกตรวจแล้วเห็นนามสกุลของเราเป็น
 “แซ่ย่าง” ก็จะถูกซักถามรายละเอียดตามมามากมาย ด้วยท่าที
 และข้อสงสัยว่าเราเกี่ยวข้องกับการทำผิดกฎหมายอะไรหรือไม่
 ขนยาเสพติดหรือเปล่า ฯลฯ จนทำให้รู้สึกรำคาญ ในที่สุดผมจึง
 ตัดสินใจเปลี่ยนนามสกุลเป็นไทย คือ “ยังยืนสันติวงศ์” ด้วยการขอ
 ใช้ร่วมกับญาติที่เป็นคนจดทะเบียนชื่อนามสกุลนี้ หลังจากนั้น
 จึงไม่ต้องมาลำบากใจกับการถูกตำรวจที่ด่านซักถามอีกต่อไป
 (สัมภาษณ์เจริญชัย ยังยืนสันติวงศ์ – ชื่อและนามสกุลแฝง, 2559)

กรณีตัวอย่างที่สามคือการติดต่อกับเจ้าหน้าที่รัฐ นักธุรกิจกลุ่มชาติพันธุ์ลื้อ
 ในเมืองเชียงรายและชาวม้งในเมืองเชียงใหม่ ต่างมีประสบการณ์ถูกเลือกปฏิบัติ
 ทางชาติพันธุ์จากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง อย่างที่ว่าการอำเภอและสำนักงานที่ดิน
 กรณีของ เบโนะ หลี่จา (ชื่อแฝง) เจ้าของแผงขายของที่ระลึกแก่นกทองที่ขายอยู่ที่
 ตลาดไนท์บาร์ชาในเมืองเชียงราย เขาเล่าว่าเกือบจะทุกครั้งที่ตัวเองไปติดต่อ
 ราชการที่สำนักงานทะเบียนประจำอำเภอ ด้วยความที่เลขประจำตัวประชาชนของ
 เขาขึ้นต้นด้วยเลข 5 เพราะพ่อแม่ไปแจ้งเกิดล่าช้า กับการที่เขาไม่มีชื่อและนามสกุล
 ที่ไม่ใช่ไทย จึงมักจะถูกเจ้าหน้าที่สำนักงานทะเบียนอำเภอถามและขอตรวจสอบ
 การได้มาซึ่งสัญชาติไทย ว่าได้มาอย่างไร ที่ไหน เมื่อไหร่ และย้ายมาอยู่ที่นี้ตั้งแต่
 เมื่อไหร่ ฯลฯ ครั้งหนึ่งเบโนะไปทำหนังสือเดินทางที่จังหวัดเชียงใหม่ เจ้าหน้าที่
 กรมหนังสือเดินทางบอกให้เขากลับไปที่อำเภอที่ออกใบสูติบัตรให้ เพื่อไปเอา
 หลักฐานการได้สัญชาติไทยมายืนยัน จึงจะทำหนังสือเดินทางให้ เมื่อเจ้าตัวไป
 ติดต่อที่อำเภอแม่สาย เจ้าหน้าที่ฝ่ายทะเบียนบอกว่าไม่มีหลักฐานอะไรพิเศษ
 ที่จะต้องเอาไปแสดงได้ เพียงแนะนำให้นำทะเบียนบ้านฉบับตัวจริงที่มีการเพิ่มชื่อ
 ไปยืนยันเท่านั้น ครั้นเมื่อเบโนะนำทะเบียนบ้านตัวจริงไปด้วย กลับไปอธิบาย

ตามที่เจ้าหน้าที่ทะเบียนอำเภอแนะนำ เจ้าหน้าที่กองหนังสือเดินทางจึงยอมทำหนังสือเดินทางให้

อีกคนหนึ่งคือ จางเย่ง แซ่ซ่ง (ชื่อแฝง) พ่อค้ามั่งที่รับซื้อและขายส่งผักที่ภาคเมืองใหม่ในตัวเมืองเชียงใหม่ไปยังตลาดไทยและตลาดสี่มุมเมืองในกรุงเทพฯ หลังจากทำธุรกิจขายส่งผักมานานประมาณสิบปี เขาสามารถเก็บออมเงินและซื้อบ้านพร้อมที่ดินในหมู่บ้านจัดสรรแห่งหนึ่งในเมืองเชียงใหม่ แต่เมื่อไปทำเรื่องซื้อขายและโอนบ้านและที่ดินที่สำนักงานที่ดินแห่งหนึ่ง ตัวเขากลับถูกชักถามจากเจ้าหน้าที่สำนักงานที่ดินว่าเอาเงินจากไหนมาซื้อบ้านและที่ดิน

โชคดีที่วันนั้นผมเอาสมุดบัญชีธนาคารไปด้วย ด้วยความรู้สึกว่าเราไม่ได้รับความไว้วางใจจากเจ้าหน้าที่ ด้วยสงสัยว่าเราจะเป็นคนค้าขายสิ่งผิดกฎหมาย ผมจึงเปิดสมุดธนาคารที่มีรายการเคลื่อนไหวการทำธุรกิจ กับเอาเอกสารรายการส่งผักและข้อความที่พ่อค้าที่ปลายทางได้รับผักที่ผมส่งไปให้ แก่เจ้าหน้าที่สำนักงานที่ดิน จึงทำให้เขาหมดความสงสัยในตัวผม แล้วยอมดำเนินการโอนบ้านและที่ดินให้ผมในที่สุด นั่นไม่ใช่ครั้งแรกที่ผมประสบปัญหาในการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ ซึ่งแต่ละครั้งต้องเสียความรู้สึกและเสียเวลาในการชี้แจงเป็นอย่างมาก เพียงเพราะเขาเห็นชื่อและนามสกุลของเราเป็นม้ง ในที่สุดผมจึงตัดสินใจเปลี่ยนชื่อและนามสกุลเป็นไทย เพื่อไม่ให้ตัวเองต้องประสบกับปัญหาในการติดต่อกับเจ้าหน้าที่กับทั้งเพื่อลูกที่ไปเรียนและอนาคตในการประกอบอาชีพของเขาด้วย (สัมภาษณ์ย่อยถึง ทรงพัฒนากุล – ชื่อและนามสกุลแฝง, 2558)

จากกรณีทั้งสาม เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงอคติและการเลือกปฏิบัติทางชาติพันธุ์ (bias and ethnic discrimination) ในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่รัฐที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง เป็นกระบวนการทางสังคมทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจในการกีดกันให้พวกเขากลายเป็นคนชายขอบที่ต้องเผชิญกับปัญหาการขาดโอกาสความก้าวหน้าในการเรียนและการทำงาน กับทั้งความยุ่งยากในกระบวนการเดินทาง การติดต่อประสานงานและดำเนินการด้านเอกสาร

กับเจ้าหน้าที่รัฐในหน่วยงานต่าง ๆ ที่พวกเขาต้องเกี่ยวข้องในชีวิตประจำวัน ทางออกอย่างหนึ่ง และดูเหมือนจะเป็นทางออกเดียวที่มีให้เลือก ที่คนส่วนใหญ่ของกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงใช้เพื่อที่จะหลีกเลี่ยงอุปสรรคและความยุ่งยากดังกล่าว ก็คือการเปลี่ยนชื่อและนามสกุลจากภาษาของตนเป็นภาษาไทย ทั้งนี้ เพื่อปิดบังอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตน แล้วหันมาใช้อัตลักษณ์ความเป็นไทยแทน ซึ่งก็เข้าช่องทางหรือนโยบายของรัฐไทยที่ต้องการผสมกลมกลืนกลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มวัฒนธรรมต่าง ๆ ในประเทศให้กลายเป็นคนไทยอยู่แล้ว

นามสกุลและงานทะเบียนราษฎรกับกระบวนการทำให้เป็นไทย

รัฐบาลไทยได้ตราพระราชบัญญัติขนานนามสกุลขึ้นเมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2455 มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม 2456 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามสกุล โดยมีเจ้าพระยายมราช (ปั้น) เสนาบดีกระทรวงนครบาล เป็นผู้ได้รับพระราชทานนามสกุลแรกของประเทศไทย คือ นามสกุล “สุขุม” ตลอดรัชกาลที่ 6 ได้ทรงพระราชทานนามสกุลให้แก่หลายครอบครัวที่เรียกว่า นามสกุลพระราชทาน จำนวน 6,432 นามสกุล (เทพ สุนทรศารทูล, ม.ป.ป.: 63)

เมื่อมีพระราชบัญญัติขนานนามสกุลฯ ขึ้น ราษฎรไทยจึงต้องตั้งนามสกุลสำหรับใช้ในครอบครัวหรือตระกูลของตน โดยมีที่มาของชื่อสกุลหลากหลายด้วยกัน เช่น เชื้อพระวงศ์และเจ้าเมืองต่าง ๆ ตั้งชื่อสกุลตามชื่อของสถานที่อยู่อาศัย เช่น “ณ เชียงใหม่” ข้าราชการที่มีราชทินนาม มักจะนำราชทินนามมาตั้งเป็นนามสกุลของตน เช่น หลวงพิบูลสงคราม (แปลก) ใช้นามสกุล “พิบูลสงคราม” ส่วนราษฎรทั่วไปมักตั้งตามชื่อของบรรพบุรุษและชื่อของสถานที่อยู่อาศัย กับทั้งชื่ออื่น ๆ ที่มีความหมาย และในกลุ่มของชาวไทยเชื้อสายจีนอาจแปลความหมายจาก “แซ่” ของตน หรือใช้คำว่า “แซ่” นำหน้าชื่อแซ่ หรือใช้ชื่อแซ่นำหน้า หรือสอดแทรกไว้ในนามสกุลที่เป็นภาษาไทย เช่น “สีตระกูล” หรือ “ไควตระกูล” ฯลฯ

ตั้งแต่มีการประกาศพระราชบัญญัติขนานนามสกุลฉบับแรกเมื่อปี 2455 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ได้มีการปรับปรุงแก้ไขหลายครั้ง ตอนหลังมีการรวมเรื่องนามสกุลเข้าไว้ในพระราชบัญญัติชื่อบุคคล พ.ศ. 2505 ด้วยการออกระเบียบ

กระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการทะเบียนชื่อบุคคล พ.ศ. 2506 ขึ้นมารองรับ และล่าสุดมีประกาศระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการทะเบียนชื่อบุคคล พ.ศ. 2551 ลงในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2551 เล่มที่ 125 หน้า 2 โดยเฉพาะในส่วนของ การจดทะเบียนตั้งชื่อสกุลใหม่นั้นถูกกำหนดเอาไว้ในข้อ 9 ทั้งนี้ โครงสร้างของหน่วยงานที่รับผิดชอบในระดับชาติคือสำนักบริหารการทะเบียน สังกัดกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ในระดับท้องถิ่น มีฝ่ายทะเบียน และบัตรประชาชนของแต่ละอำเภอเป็นผู้ให้บริการแก่ผู้ที่มาติดต่อขอรับบริการ เพื่อเปลี่ยนชื่อตัวและชื่อสกุล

การมีนามสกุลที่ไม่ใช่ภาษาไทยแล้วถูกเลือกปฏิบัติทางชาติพันธุ์และถูกทำให้เป็นคนชายขอบ ดังสามตัวอย่างที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ฉะนั้น นอกจากคนจีน และคนเวียดนามกับกลุ่มพันธุ์อื่นๆ แล้ว ตั้งแต่ช่วงประมาณทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา พบว่าเริ่มมีประชาชนกลุ่มชาติพันธุ์พื้นที่สูงเป็นจำนวนมากที่ไปติดต่อเจ้าหน้าที่ฝ่ายทะเบียนและบัตรประชาชนที่ว่าการอำเภอในท้องที่ที่ตนเองมีทะเบียนบ้านอยู่ เพื่อขอเปลี่ยนชื่อสกุลจากชื่อสกุลเดิมที่ไม่ใช่ภาษาไทยให้เป็นชื่อสกุลใหม่ที่เป็นภาษาไทย ส่วนกลุ่มที่ไม่มีระบบนามสกุลก็ถูกโน้มน้าวให้จดทะเบียนนามสกุลใหม่ในภาษาไทย (ดูตัวอย่างเพิ่มเติมใน Prasit Leepreecha, 2001)

จากการสังเกตการเปลี่ยนชื่อสกุลของกลุ่มชาติพันธุ์พื้นที่สูง ในส่วนของกลุ่มที่มีนามสกุลอยู่แล้ว ซึ่งในกรณีของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งกับเผี้ยน ตอนจดทะเบียนครั้งแรกมักจะมีคำว่า “แซ่” นำหน้า เช่น แซ่ลี แซ่ย่าง แซ่ว่าง แซ่ดิน แซ่ฟ่าน ฯลฯ ต่อมากลุ่มนี้มักเปลี่ยนนามสกุลเป็นไทยในสามรูปแบบด้วยกัน กล่าวคือ รูปแบบแรกยังคงคำหลักเดิมอยู่หรือเพี้ยนไปบ้างเพื่อให้มีความหมายในภาษาไทย เช่น “ย่าง” “ยัง” “ย่าน” “ลี” “ทรง” “วัง” “ทอ” ฯลฯ แล้วเพิ่มคำที่มีความหมายในภาษาไทยไปข้างหน้าหรือข้างท้าย รูปแบบที่สอง เป็นการเปลี่ยนที่ยังคงความเป็นอัตลักษณ์ของคนบนพื้นที่สูงเอาไว้ เช่น ยังคงคำว่า “คีรี” “บรรพต” “พนา” “พนม” “สิงขร” ฯลฯ เอาไว้ แล้วเพิ่มคำที่มีความหมายในภาษาไทยข้างหน้าหรือต่อท้าย รูปแบบที่สาม เป็นการเปลี่ยนเป็นชื่อสกุลที่เป็นไทยทั้งหมด แต่มีความหมายในเชิงที่ต้องการประชดประชันการได้รับการปฏิบัติที่ไม่เท่าเทียมและภาพลักษณ์ในเชิงลบจาก

เจ้าหน้าที่รัฐและสังคมกระแสหลัก เช่น ย่อภูเขาสูง ยังชีพสุจริต ประเสริฐสุด สัตยกุล สันติกุล ฯลฯ รูปแบบสุดท้าย เป็นการเปลี่ยนเป็นคำและความหมายใหม่เป็นภาษาไทยทั้งหมด โดยไม่คงคำและความหมายเดิมไว้แต่อย่างใด

ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่มีนามสกุลมาก่อน อย่างกลุ่มกะเหรี่ยงและคะฉิ่น อาจสรุปได้ว่ามีสามรูปแบบคือ รูปแบบแรกเป็นการเอาชื่อของบรรพบุรุษ เช่น ชื่อพ่อหรือชื่อปู่มาใช้เป็นนามสกุล โดยอาจยืมคำในภาษาของตนเอง หรือแปลความหมายมาเป็นคำในภาษาไทยแทน รูปแบบที่สองเป็นการตั้งชื่อสกุลใหม่ด้วยการคงอัตลักษณ์ความเป็นคนบนพื้นที่สูงเอาไว้ โดยมักจะมีคำว่า “พนา” “ไพร” “วนา” “พฤษา” “นที” “ยาง” ฯลฯ อีกรูปแบบหนึ่งคือกลุ่มที่มีการตั้งตามนามสกุลไทยตามหลักศีลธรรมและความเชื่อในศาสนาคริสต์และพุทธ มักพบคำว่า “บุญ” “ธรรม” “ฤทัย” “มะโน” “พระคุณ” ฯลฯ เพื่อแสดงให้เห็นว่าคนบนภูเขาไม่ได้เป็นคนป่าเถื่อนหรือไร้ซึ่งศีลธรรมอย่างที่เคยในสังคมกระแสหลักเข้าใจหรือยึดเยียดให้

เป็นที่น่าสังเกตว่าค่านิยมในการเปลี่ยนนามสกุลได้ปรับเปลี่ยนไปตามคนแต่ละรุ่นหรือแต่ละยุคสมัย กล่าวคือคนรุ่นแรกที่เปลี่ยนไปใช้นามสกุลไทย คือช่วงประมาณทศวรรษ 2520-2530 มักจะคงคำดังกล่าวข้างต้นเอาไว้เพื่อเป็นการบ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง แต่เมื่อถึงรุ่นลูกที่มีการศึกษาและใช้ชีวิตอยู่ในเมืองเป็นส่วนใหญ่ คือเข้าสู่ช่วงทศวรรษ 2540-2550 ลูกหลานกลับไม่ชอบคำเหล่านั้น ตัวอย่างเช่น นามสกุล “ศิริสันติกุล” กับ “วงศ์กะเหรี่ยง” และ “เจริญนิมไพร” เพราะคิดว่าตัวเองไม่ได้เป็นคนชาวเขาหรือคนบนป่าเขาอีกต่อไปแล้ว ลูกหลานจึงเปลี่ยนไปใช้นามสกุลใหม่ที่ทันสมัยกว่าเพื่อบ่งบอกว่าตัวเองไม่ได้เป็นกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงหรือคนชาวเขาอีกต่อไป

ประการสำคัญคือในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมาเริ่มมีคนรุ่นใหม่ของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงต้องการเปลี่ยนนามสกุลหรือมีนามสกุลไทยมากขึ้น มีการไปติดต่อกับสำนักงานทะเบียนอำเภอในท้องที่มากขึ้น จึงนำมาสู่การสนองความต้องการโดยกรมการปกครองได้จัดทำรายชื่อนามสกุลไทยเตรียมให้ชาวบ้านเลือก ในกรณีที่มีคนต้องการเปลี่ยนหรือขอมีนามสกุลไทยแต่ไม่รู้ว่าจะใช้ชื่อสกุลอะไรดี การให้เลือกลูกหลานไทยเพื่อจดทะเบียนเป็นเจ้าของ สามารถทำได้ทั้งที่สำนักงาน

ทะเบียนที่ว่าการอำเภอ กับมีการนำไปให้เลือกถึงในหมู่บ้านเมื่อมีการออกหน่วยบริการ “อำเภอเคลื่อนที่”

กลุ่มชาติพันธุ์ ในชุมชนบนพื้นที่สูง รวมทั้งคนกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีนและอื่นๆ ในประเทศไทยเป็นจำนวนมากที่ต้องการมีนามสกุลไทยมากขึ้น ดังนั้น กรมการปกครองจึงร่วมมือกับองค์กรสงฆ์ โดยสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ประทานนามสกุลเพื่อความเป็นสิริมงคลให้ประชาชนที่ต้องการเปลี่ยนนามสกุลมีโอกาสเลือกได้มากขึ้น ยุคทศวรรษ 2540 กรมการปกครองได้นำนามสกุลใหม่ที่สมเด็จพระสังฆราชประทานให้ ออกเผยแพร่และให้ประชาชนได้เลือกในงานวันกาชาดที่กรมการปกครองมีจัดจัดงานทุกปีที่สวนอัมพร แต่ตอนหลังมีการประกาศผ่านระบบออนไลน์ ดังเนื้อหาว่า

กรมการปกครองเตรียมเปิดรับจองชื่อสกุลประทาน จำนวน 2,556 ชื่อสกุล จาก “สมเด็จพระสังฆราช” ระหว่างวันที่ 1 ก.ค.-31 ธ.ค. 2556 ผ่านระบบอินเทอร์เน็ต

เมื่อวันที่ 24 มิ.ย. มีรายงานว่า กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย เตรียมเปิดให้ประชาชนจองใช้ชื่อสกุลประทานจาก สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก จำนวน 2,556 ชื่อสกุล ผ่านระบบอินเทอร์เน็ต ระหว่างวันที่ 1 ก.ค.-31 ธ.ค. 2556 สืบเนื่องจากในโอกาส สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงเจริญพระชนมายุ 100 พรรษา ในวันที่ 3 ต.ค. 2556 เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติ สมเด็จพระสังฆราชที่ประทานชื่อสกุลให้กับประชาชนคนไทยมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 รวมจำนวน 27,043 ชื่อสกุล (<http://www.thairath.co.th/content/353229> ค้นเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2560)

ปัจจุบันมีการให้บริการตรวจสอบชื่อสกุลผ่านระบบออนไลน์ โดยเว็บไซต์ของกรมการปกครอง คือ https://www.dopa.go.th/public_service/service2 มีช่องให้ทำการตรวจสอบว่าชื่อสกุลที่เราต้องการจดทะเบียนเป็นเจ้านามนั้นมีใครได้

ทำการจดทะเบียนก่อนแล้วหรือยัง จากเว็บไซต์ข้างต้น จะเชื่อมโยงไปยังเว็บไซต์ <http://www.khonthai.com/online/WCHECKNAME/> ซึ่งมีช่องให้พิมพ์ชื่อสกุล พร้อมคำอ่าน แล้วกดให้ระบบคอมพิวเตอร์ค้นหา เพียงช่วงระยะเวลาไม่เกิน 10 วินาที จะได้คำตอบว่า “สามารถจัดตั้งชื่อสกุลนี้ได้” หรือ “ซ้ำกับชื่อสกุลในระบบทะเบียนราษฎร” ซึ่งสามารถทำการตรวจสอบที่ว่าการอำเภอหรือที่บ้านก็ได้ และขั้นตอนการจดทะเบียนเพื่อเป็นเจ้าของนามสกุลใหม่ที่ว่า การอำเภอก็สามารถทำได้ ภายในระยะเวลาไม่เกินที่เท่านั้นเอง แตกต่างจากก่อนหน้านี้ที่ต้องรอการส่งไปตรวจสอบที่ส่วนกลางเป็นเวลายาวนานถึงสามเดือน

กล่าวโดยสรุปแล้ว ในด้านหนึ่ง กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงถูกกดดันให้กลายเป็นคนชายขอบอันเนื่องมาจากการไม่มีนามสกุลหรือการใช้นามสกุลที่ไม่ใช่คำในภาษาไทย ในอีกด้านหนึ่ง รัฐไทยได้เปิดกว้างและอำนวยความสะดวกเรื่องการให้บริการงานทะเบียนราษฎร โดยเฉพาะการเปลี่ยนนามสกุล ดังนั้น คนรุ่นใหม่ของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงที่เข้ามาเรียนและใช้ชีวิตอยู่ในเมือง ซึ่งต้องติดต่อสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐและกลุ่มคนในสังคมกระแสหลักเป็นประจำ จึงนิยมเปลี่ยนนามสกุลเป็นไทย อันเป็นการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ให้เป็นไทยเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาการได้รับการปฏิบัติที่เป็นการกีดกันทางชาติพันธุ์ในสังคมไทย ในระดับของการปฏิสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐและผู้คนในสังคมกระแสหลักนั้น การเปลี่ยนนามสกุลให้เป็นไทยทำให้สามารถจัดปัญหาอคติและการกีดกันทางชาติพันธุ์ที่มีต่อพวกเขาได้ในระดับหนึ่ง แต่ในทางกลับกัน กระบวนการและผลของการเปลี่ยนนามสกุลเป็นไทยดังกล่าว กลับก่อให้เกิดปัญหาระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มตระกูลและปัญหาการสูญเสียอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

ปัญหาจากการเปลี่ยนนามสกุลเป็นไทย

หากเปรียบเทียบปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างกระบวนการและภายหลังจากการเปลี่ยนนามสกุลเป็นไทย สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในภาคเหนือ จำนวนสามกลุ่ม คือปกากะญอ เมี่ยน และม้ง อาจเห็นได้ชัดเจนกว่าในกรณีของกลุ่ม

ชาติพันธุ์ม้ง โดยในกรณีของกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอะญอนั้น แต่เดิมไม่มีการใช้นามสกุล การสืบทอดสายตระกูลใช้การนับถือผีเป็นหลัก ข้อห้ามในการแต่งงานจึงไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของนามสกุล แต่ใช้วิธีนับความสัมพันธ์ทางเครือญาติ โดยห้ามไม่ให้มีการแต่งงานระหว่างหญิงกับชายที่พ่อแม่หรือปู่ย่าใกล้ชิดกันเกินไป แต่หากในกรณีที่ชายหนุ่มกับหญิงสาวรักกันมาก จนนำมาสู่การแต่งงานกันจริง ทั้งที่เป็นญาติใกล้ชิดกันมาก พ่อแม่ของอีกฝ่ายหนึ่งก็จะไม่เข้าร่วมพิธีแต่งงาน ไม่กินอาหารที่ประกอบขึ้นจากการทำพิธีแต่งงาน โดยเชื่อว่าหากไม่งดเว้นเรื่องดังกล่าวแล้วจะทำให้มีผีเกะเข้ามาสิง ทั้งนี้ ธรรมเนียมปฏิบัติดังกล่าวเป็นการยึดความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลัก แม้ว่าในกลุ่มที่เปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์แล้วก็ตาม ยังคงยึดถือข้อห้ามที่ไม่ให้ญาติใกล้ชิดกันแต่งงานกัน ดังนั้น การจดทะเบียนนามสกุลไทยจึงไม่มีผลต่อความขัดแย้งในการแต่งงาน แต่มีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องร่วมสายตระกูลหรือกลุ่มนับถือผีเดียวกัน นั่นคือการมีนามสกุลไทยกลายเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล คือต่างคนต่างขอจดทะเบียนนามสกุลไทยเป็นของตนเอง แม้ว่าจะจะเป็นพี่น้องร่วมพ่อแม่หรือปู่ย่าเดียวกันก็ตาม บางคนก็ไม่ชอบนามสกุลที่พี่น้องได้จดทะเบียนเอาไว้แล้ว จึงไปขอใช้ร่วมกับคนอื่นที่ไม่ได้ร่วมตระกูลเดียวกัน หรือไปเสนอเพื่อขอจดทะเบียนนามสกุลไทยเป็นของตนเองแทน เพราะขั้นตอนการเสนอจดทะเบียนนามสกุลใหม่ในปัจจุบันมีได้ยุ่งยากแต่อย่างใด ขณะที่บางคนก็ประพฤติตัวไม่ค่อยดี รู้ตัวว่าหากไปขอใช้นามสกุลร่วมกับญาติที่ใกล้ชิด ญาติก็จะไม่ยอมให้ คนเหล่านี้ก็มักจะไปติดต่อเจ้าหน้าที่ฝ่ายทะเบียนของอำเภอเพื่อจดทะเบียนนามสกุลเป็นของตนเอง ดังนั้น กล่าวโดยรวมแล้วกระบวนการได้มาและการมีนามสกุลไทยของชาวปกาเกอะญอจึงเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล แต่ได้ก่อให้เกิดความแตกแยกในกลุ่มพี่น้องที่นับถือผีเดียวกัน เพราะต่างคนต่างจดทะเบียนนามสกุลไทยเป็นของตนเอง (สัมภาษณ์ไวยิ่ง ทองปือ, 2560)

กรณีของกลุ่มชาติพันธุ์เมี่ยน เป็นกลุ่มที่มีระบบแซ่สกุลเหมือนชาวจีน โดยมีทั้งหมด 12 แซ่ ตามธรรมเนียมปฏิบัติแล้ว ชาวเมี่ยนไม่ได้ห้ามการแต่งงานกันระหว่างหญิงกับชายภายในแซ่เดียวกัน เพียงแต่ห้ามไม่ให้มีการแต่งงานกันระหว่างหญิงกับชายที่ใกล้ชิดกันมากเกินไป คือการมีบรรพบุรุษร่วมคนเดียวกันประมาณ 3-4 ช่วงชั้นย้อนหลังกลับไป ประกอบกับการที่มีประชากรไม่มากนัก

คนที่อยู่ในชุมชนที่ใกล้กันก็รู้ว่าหนุ่มสาวคนไหนเป็นลูกหลานของใคร ดังนั้น การเปลี่ยนมาใช้นามสกุลไทยจึงยังไม่ได้ส่งผลต่อธรรมเนียมการห้ามแต่งงานระหว่างหญิงกับชายที่ใกล้ชิดกันจนเกินไป อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันพบว่าสมาชิกในแต่ละแซ่ต่างเปลี่ยนมาใช้นามสกุลไทยที่หลากหลายและแตกต่างกันไป นั้นหมายความว่าในอนาคตลูกหลานที่ยึดเอานามสกุลไทยเป็นหลักในการสืบทอดสายตระกูล ก็จะมีจำนวนสายตระกูลเพิ่มมากขึ้น และแน่นอนว่าจะนำมาซึ่งการสูญเสียอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ เพราะลูกหลานส่วนใหญ่เปลี่ยนไปใช้นามสกุลไทยกันมากขึ้น (สัมภาษณ์ ฤวิธ โชติชัยพิบูลย์, 2560)

สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง พบว่ามีปัญหาและความขัดแย้งจากการเปลี่ยนนามสกุลมาเป็นไทยมากที่สุด ตัวอย่างที่บ้านแม่สาใหม่ ผู้เขียนเก็บข้อมูลครัวเรือนเมื่อปี 2541 พบว่าในบรรดา 5 แซ่ดั้งเดิมของชาวม้งนั้นมีการเปลี่ยนมาใช้นามสกุลไทยมากถึง 23 นามสกุลด้วยกัน (Prasit, 2001) ยิ่งในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ยังมีคนรุ่นใหม่เปลี่ยนมาใช้นามสกุลไทยมากขึ้น เช่นเดียวกับกรณีตัวอย่างของกลุ่มสายตระกูลลีที่สืบเชื้อสายมาจากทวดคนเดียวกันในจังหวัดน่านและเพชรบูรณ์ ซึ่งปัจจุบันมีจำนวนประมาณเพียง 40 หลังคาเรือน จำนวนสมาชิกประมาณ 250 คน จากแต่เดิมที่ใช้เพียง “แซ่ลี” เดียว ปัจจุบันมีมากถึง 14 นามสกุลไทย ทั้งนี้ ยังพบว่าสมาชิกในบางครัวเรือน ซึ่งมีเพียง 7-9 คน มีนามสกุลไทยมากถึง 3 นามสกุลไทยด้วยกัน เพราะมีทั้งคนที่ไปจดทะเบียนเป็นเจ้าของนามสกุลไทยเอง กับคนที่ขอใช้นามสกุลไทยร่วมกับญาติพี่น้องคนอื่น

กล่าวโดยรวม ปัจจุบันพบว่า การเปลี่ยนไปใช้นามสกุลไทยที่หลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงได้สร้างปัญหาและความขัดแย้งบางประการแก่ตัวปัจเจกบุคคล กลุ่มเครือญาติและกลุ่มชาติพันธุ์โดยรวม โดยผู้เขียนพบว่า มีอย่างน้อยสามประการด้วยกัน

ประการแรก ปัญหาความแตกแยกระหว่างสมาชิกในสายตระกูลในกระบวนการจดทะเบียนนามสกุลไทย ในบรรดาสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ร่วมตระกูลเดียวกัน คนที่จดทะเบียนใช้นามสกุลไทยมักจะเป็นคนที่มีการศึกษาสูงกว่ากับทั้งมีหน้าที่การทำงานทำดีกว่า เมื่อญาติพี่น้องขอร่วมใช้นามสกุลด้วยก็มักจะไม่

อยากให้ เพราะกลัวว่าอนาคตญาติพี่น้องจะนำความเสื่อมเสียในชื่อเสียงมาให้กับตน โดยเฉพาะญาติพี่น้องที่มีโอกาสที่จะประพடுத்தันไม่ได้ เช่น การเกี่ยวข้องกับยาเสพติด การก่อปัญหาอาชญากรรม และอื่นๆ ซึ่งอาจมีโอกาสดอกข่าวหนังสือพิมพ์หรือทีวี ในทางกลับกัน ญาติพี่น้องคนที่มีการศึกษาน้อยกว่า และอาจมีพฤติกรรมที่เสี่ยงต่อการถูกจับกุมดำเนินคดี จะรู้สึกน้อยใจและเจ็บตัว ไม่อยากขอใช้นามสกุลร่วมกับคนที่ได้จดทะเบียนนามสกุลไทยก่อนหน้านี้ เป็นต้น ประเด็นยับยั้งเหล่านี้ กลายเป็นปมที่ญาติพี่น้องร่วมสายตระกูลต่างค้างคาใจและมักนำมาตอกย้ำให้ลูกหลานของตน ทำให้เกิดการแบ่งแยกระหว่างครอบครัวหรือคนที่เปลี่ยนไปใช้นามสกุลไทยที่แตกต่างกัน

กรณีตัวอย่างของสมชาย ทรงฤทธิ์รักษา (ชื่อสมมติ) เป็นข้าราชการครู อยู่ในจังหวัดพะเยา สมชายได้จดทะเบียนเป็นเจ้าของนามสกุลไทยนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 เมื่อเขาได้รับการบรรจุเป็นครูได้ไม่นาน นอกจากสมาชิกในครอบครัวแล้วเขาได้ให้ญาติบางคนที่ยังร่วมปู่ย่าคนเดียวกันใช้นามสกุลร่วมด้วย แต่เข้าสู่ช่วงปี 2540 ภรรยาและพี่น้องร่วมพ่อแม่เดียวกันย่ำแย่ขอให้สมชายเอานามสกุลไทยให้ญาติคนอื่นที่ต่างพ่อแม่หรือปู่ย่าใช้ เพราะสมชายเริ่มกลายเป็นคนข้าราชการครูที่มีชื่อเสียง มีหน้ามีตาในสังคมเกรงว่าหากคนอื่นที่มีพฤติกรรมไม่ใสสะอาดเอาไปใช้แล้วจะนำความเสื่อมเสียมาให้ตัวเองและญาติพี่น้อง ในบรรดาญาติพี่น้องที่ยังร่วมปู่ย่าคนเดียวกัน สมชาติ แซ่ซ่ง (ชื่อสมมติ) เป็นคนมีฐานะดี แต่เป็นที่รับรู้กันในหมู่ญาติพี่น้องและคนในชุมชนว่าอาจมีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำธุรกิจผิดกฎหมาย เมื่อลูกชายของสมชาติเรียนหนังสือสูงขึ้นและต้องการเปลี่ยนนามสกุลเป็นไทย เมื่อปี 2545 สมชาติจึงขอใช้นามสกุลไทยร่วมกับสมชาย แต่สมชายบ่ายเบี่ยงและถ่วงเวลาถึงสองสามครั้ง ในที่สุด สมชาติจึงตัดสินใจให้ลูกคิดนามสกุลไทยแล้วสมชาติเป็นคนติดต่อกับเจ้าหน้าที่ทะเบียนที่อำเภอเพื่อเปลี่ยนนามสกุลและจดทะเบียนเป็นเจ้าของนามสกุลใหม่เอง เป็น “สงค้นำเจริญ” เหตุการณ์ดังกล่าวนำมาสู่ความเหินห่างระหว่างสมชายกับสมชาติจนถึงทุกวันนี้ ทั้งๆ ที่สองคนเป็นลูกพี่ลูกน้องกัน หรือเป็นคนร่วมปู่ย่าคนเดียวกัน

ประการที่สอง ปัญหาการแต่งงานกันระหว่างหนุ่มสาวแต่เดียวกัน ในกลุ่มชาติพันธุ์ม้งการแต่งงานระหว่างหญิงกับชายในแต่เดียวกันเป็นเรื่องต้องห้าม (taboo) เป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ยึดถือกันมายาวนาน ความขัดแย้งระหว่างคนรุ่นอาวุโสที่เป็นผู้นำทางพิธีกรรมของกลุ่มแต่ตระกูล ซึ่งยังคงยึดเอาแต่เป็นเกณฑ์ในการห้ามแต่งงานกัน ขณะที่คนรุ่นใหม่กลับยึดเอานามสกุลไทยเป็นเกณฑ์แทน

กรณีแรก เกิดขึ้นที่บ้านเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ คนในกลุ่มแต่เฮ้อด้วยตัวเอง ลูกชายครอบครัวของนายป้อ แซ่เฮ้อ (ชื่อสมมติ) หลงรักลูกสาวของครอบครัวนายตัง แซ่เฮ้อ (ชื่อสมมติ) และแอบได้เสียกันจนฝ่ายหญิงตั้งครรภ์ ปัญหาจึงถูกนำเข้าไปประชุมแกนนำกลุ่มตระกูลเฮ้อของหมู่บ้าน มติของกลุ่มแกนนำคือให้มีการปรับไหมทั้งสองฝ่ายและห้ามทั้งคู่แต่งงานกัน แต่พ่อของฝ่ายชาย คือ นายป้อ ไม่ยอมทำตามมติของแกนนำดังกล่าว โดยอ้างว่าในเอกสารขอทางราชการนั้นลูกชายของตนเป็นคนนามสกุลทรัพย์สินพณไพร (นามสกุลสมมติ) ขณะที่ฝ่ายหญิงนามสกุลแซ่เฮ้อ ซึ่งตามกฎหมายไทยแล้วสามารถไปยื่นขอจดทะเบียนสมรสได้ที่ว่าการอำเภอ ทำยี่สิบสองคณะกรรมการที่เป็นแกนนำตระกูลเฮ้อบังคับไม่ได้ จึงต้องปล่อยให้ทั้งคู่แต่งงานและจดทะเบียนสมรสกันตามความเห็นของนายป้อ ปัญหาดังกล่าวนำมาซึ่งความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างสองครอบครัวนี้กับคณะกรรมการของตระกูลเฮ้อในหมู่บ้าน

กรณีที่สอง เป็นคู่รักระหว่างชายหนุ่มกับหญิงสาวในกลุ่มแต่เฮ้อด้วยตัวเอง ฝ่ายชายบ้านอยู่จังหวัดตาก ฝ่ายหญิงบ้านอยู่จังหวัดน่าน แต่ทั้งสองไปทำงานและรู้จักกันที่กรุงเทพฯ ตอนรู้จักกัน ต่างฝ่ายต่างเปลี่ยนไปใช้นามสกุลไทยแล้ว จึงไม่ได้ถามว่าอีกฝ่ายหนึ่งเป็นคนแซ่อะไร ทั้งสองต่างอยู่กินด้วยกัน จนฝ่ายหญิงตั้งครรภ์ เมื่อพ่อแม่ทั้งสองฝ่ายทราบว่าลูกทั้งสองเป็นคนแซ่ลิเหมือนกัน พ่อแม่ฝ่ายชายจึงยอมจ่ายเงินก้อนหนึ่งให้พ่อแม่ฝ่ายหญิงเพื่อช่วยปกปิดเรื่องเอาไว้ โดยให้พ่อแม่ฝ่ายหญิงบอกกับญาติพี่น้องว่าฝ่ายหญิงท้องกับชายที่เป็นคนไทย หลังจากลูกคนแรกเกิดได้สองปีก็ท้องคนที่สองอีก ญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายหญิงจึงสอบสวนเอาความจริง พบว่าฝ่ายชายเป็นคนแซ่ลิเหมือนกัน แต่อยู่ที่จังหวัดตาก ผู้อาวุโสของทั้งสองฝ่าย ร่วมกับคณะกรรมการของตระกูลแซ่ลิในจังหวัดเชียงราย น่าน เพชรบูรณ์

และตาก จึงนัดหมายประชุมเพื่อหาทางออกเกี่ยวกับปัญหานี้ มติของที่ประชุมคือ ทำการปรับไหมพ่อแม่ของฝ่ายหญิงจำนวนสองหมื่นบาท ในฐานะความผิดที่ว่า พยายามปกปิดข้อมูล ขณะที่พ่อแม่ของฝ่ายชายก็รู้สึกผิดด้วย จึงยอมจ่าย ค่าเสียหายสองหมื่นบาทด้วย แล้วให้ทั้งคู่แต่งงานกัน เนื่องจากไม่สามารถตัดขาด ความรักของทั้งคู่ได้ แต่ที่มากกว่านั้นคือการที่ลูกชายได้สร้างความอับอายแก่ พ่อแม่และแซ่ตระกูล จึงยอมขับลูกชายกับลูกสะใภ้ออกจากการเป็นคนในตระกูล แซ่ลี ด้วยการให้พี่สาวกับพี่เขยของฝ่ายหญิง ซึ่งเป็นคนในตระกูลแซ่ช่งที่อยู่จังหวัด แม่ฮ่องสอนรับไปเป็นสมาชิกในตระกูลแซ่ช่งแทน⁸

นอกจากสองกรณีดังกล่าวแล้ว ผู้เขียนยังได้รับการบอกเล่าด้วยความกังวล จากผู้อาวุโสของกลุ่มแซ่ตระกูลต่าง ๆ ว่าพ่อแม่หลายคนที่พบว่าลูกชายและลูกสาว ของตนเกิดความรักชอบพอกับอีกฝ่ายหนึ่ง ทั้งที่ติดต่อกันทางเฟซบุ๊กและการพบปะกัน ซึ่งหน้า บางคู่ได้ใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันในเมือง แล้วได้พาคู่รักมาแนะนำให้พ่อแม่ที่ บ้านรู้จัก แต่เมื่อพ่อแม่ซักถามถึงสายตระกูลของพ่อแม่ของอีกฝ่ายหนึ่ง พบว่าเป็น คนในแซ่เดียวกัน บางคนก็เป็นญาติใกล้ชิดที่พ่อแม่รู้จักกันและกันเป็นอย่างดีด้วย แต่ด้วยความที่ลูกทั้งสองยึดเอาแต่เพียงนามสกุลไทยเป็นหลัก จึงนำมาสู่การเป็น คู่รักกัน ซึ่งในกรณีนี้ก็ยังไม่สายเกินไป พ่อแม่จึงแนะนำให้ทั้งคู่เลิกเป็นแฟนกัน

ประการที่สาม การสูญเสียอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และขาดความสัมพันธ์กับ สายตระกูล การจดทะเบียนนามสกุลใหม่ที่เป็นภาษาไทย หมายถึงกำเนิด สายตระกูลใหม่สำหรับลูกหลานที่จะเกิดตามมาในอนาคต เมื่อคนรุ่นใหม่ของกลุ่มชาติพันธุ์เน้นการยึดตามเอกสารที่ออกให้โดยทางราชการเป็นหลัก กับทั้ง เปลี่ยนไปพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวันมากขึ้น โดยเฉพาะคนที่เข้าไปใช้ชีวิตอยู่ใน เมือง ดังนั้น ญาติพี่น้องในแซ่ตระกูลและสายตระกูลที่ร่วมบรรพบุรุษเดียวกันจึง ไม่มีความหมายหรือความสำคัญสำหรับคนรุ่นใหม่อีกต่อไป ยิ่งห่างกันไปหลาย ชั่วรุ่นคน ความเป็นญาติร่วมสายตระกูลตามโครงสร้างทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ ก็จะยิ่งลดความสำคัญและเหินห่างกันไปมากขึ้น ในบริบทข้ามชาติ ญาติพี่น้องของ หลายกลุ่มชาติพันธุ์ อย่างกะเหรี่ยง ม้ง เมี่ยน ฯลฯ มีได้อาศัยอยู่แต่ในประเทศไทย เท่านั้น หากแต่อยู่ในต่างประเทศด้วย โดยเฉพาะประเทศตะวันตก การที่ญาติพี่น้อง

ที่อยู่ในประเทศไทยเปลี่ยนไปใช้นามสกุลไทย ย่อมนำมาซึ่งความยากลำบากของโอกาสในการตามหา กับทั้งการถูกตัดขาดจากญาติร่วมสายตระกูลในรุ่นของลูกหลานในอนาคต

ปัญหาและความขัดแย้งจากการเปลี่ยนไปใช้นามสกุลไทยเริ่มเห็นเด่นชัดในบางกลุ่มชาติพันธุ์และบางกลุ่มสายตระกูล เพราะคนแต่ละรุ่นและแต่ละปัจเจกบุคคลยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติและกฎเกณฑ์ของสังคมที่แตกต่างกัน นั่นคือคนรุ่นอาวุโสที่เป็นผู้นำตระกูลและพิธีกรรมยังคงยึดระบบแซ่สกุลกับการนับถือผีและพิธีกรรมแบบเดิม ขณะที่คนรุ่นใหม่กลับยึดเอานามสกุลกับธรรมเนียมและกฎหมายไทยเป็นหลัก แม้จะพบว่าในหลายสายตระกูลเริ่มมีการทำแผนผังเครือญาติ (family tree) เพื่อช่วยบันทึกความสัมพันธ์ทางเครือญาติเอาไว้ แต่ก็เป็นการบันทึกชื่อตัวและนามสกุลของกลุ่มชาติพันธุ์ ไม่ได้ลงในรายละเอียดถึงการเปลี่ยนไปใช้ชื่อตัวและนามสกุลที่เป็นภาษาไทย แผนผังเครือญาติดังกล่าวจึงมิได้มีความหมายสำหรับคนรุ่นใหม่แต่อย่างใด

บทสรุปและอภิปราย

คำถามหนึ่งที่ผู้เขียนมักจะถูกถามเป็นประจำเมื่อพบเพื่อนทั้งที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันและต่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในต่างประเทศคือ ทำไมคนม้งและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในประเทศไทยต้องเปลี่ยนชื่อและนามสกุลเป็นไทย? และสิ่งที่เขาเป็นห่วงมากที่สุดคือ การเปลี่ยนไปใช้ชื่อและนามสกุลไทยจะทำให้สูญเสียอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไปในที่สุด สิ่งที่คุณเขียนพยายามอธิบายให้คนเหล่านั้นเข้าใจคือ ต้องเข้าใจบริบทที่รัฐไทยมีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่ใช่คนไทย (ภาคกลาง) ในแต่ละยุคสมัย โดยเฉพาะนโยบายชาตินิยมที่เริ่มขึ้นภายหลังจากการเกิดรัฐชาติสมัยใหม่คือช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อมายังรัชกาลที่ 6 ตามมาด้วยยุคสงครามอินโดจีนและยุคสงครามเย็น จนถึงยุคโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน ทั้งนี้ กลุ่มเป้าหมายหลักในการผสมกลมกลืนหรือ “กระบวนการทำให้กลายเป็นไทย” ของรัฐเริ่มจากคนจีน คนมอญ คนเขมร คนลาว และผู้คนที่อยู่ในภูมิภาคต่างๆ ภายใต้อำนาจของรัฐบาล

ชาติไทย ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อยอื่น ๆ บนพื้นที่สูงนั้นเพิ่งได้รับผลกระทบตั้งแต่ในยุคต้นทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา

บทความนี้ผู้เขียนนำเสนอว่าการมีพระราชบัญญัติขนานนามสกุล เมื่อปี 2455 ในสมัยรัชกาลที่ 6 กับระบบงานทะเบียนราษฎรของรัฐเป็นกลไกที่สำคัญในกระบวนการทำให้คนอื่นกลายเป็นคนไทย โดยได้ทำการทบทวนแนวคิดว่าด้วยความเป็นอื่นและกระบวนการทำให้กลายเป็นไทย พัฒนาการของระบบนามสกุลและชี้ให้เห็นถึงกระบวนการทางสังคมและผลที่เกิดตามมาจากปฏิบัติการของระบบนามสกุลและระบบงานทะเบียนราษฎรที่ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงต้องเปลี่ยนนามสกุลเป็นไทย หรือต้องมีนามสกุลไทย รวมทั้งปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นตามมาจากการเปลี่ยนไปใช้นามสกุลไทย กระบวนการทำให้กลายเป็นไทย (Thai-ization) ในกรณีนี้จึงเป็นเจตจำนงของรัฐไทยในการใช้นามสกุลไทยเป็นกลไกผสมกลมกลืนกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ภายในดินแดนของรัฐ ซึ่งแตกต่างจากกระบวนการกลายเป็นไทย (Thai-ization) ในกรณีศึกษาอื่นที่มองว่าเป็นเจตนารมณ์ของคนอื่นที่เป็นคนชายขอบหรือชนกลุ่มน้อยที่ต้องการกลายเป็นคนไทยซึ่งเป็นคนในสังคมกระแสหลักที่มีอารยธรรมสูงส่งและมีอำนาจเหนือกว่า (ดู Condominas, 1990 และเปรมพร, 2544)

นอกจากการทำให้กลายเป็นไทยแล้ว นามสกุลและกระบวนการเปลี่ยนหรือมีนามสกุลยังเป็นเทคโนโลยีทางอำนาจอย่างหนึ่งของรัฐในการจัดจำแนกผู้คนในสังคมด้วย การมีพระราชบัญญัติขนานนามสกุลและกระบวนการจดทะเบียนนามสกุลแสดงให้เห็นถึงลักษณะของสังคมไทยที่มีโครงสร้างเป็นระบบชนชั้น นั่นคือ ราชสกุลของเจ้าผู้ปกครองนั้นมีระบบการสืบทอดและกฎเกณฑ์การจดทะเบียนที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าให้แยกออกจากการจดทะเบียนนามสกุลของคนกลุ่มอื่น ขณะที่ “นามสกุลพระราชทาน” เป็นนามสกุลที่พระมหากษัตริย์พระราชทานหรือตั้งให้แก่ขุนนางหรือข้าราชการที่ใกล้ชิด รวมถึงคนที่ทำคุณงามความดีให้กับประเทศชาติ ซึ่งมักเอาบรรดาศักดิ์หรือตำแหน่งหน้าที่มาเป็นนามสกุล ส่วน “นามสกุลสามัญชน” ถูกกำหนดให้ชาวบ้านหรือไพร่ทำการเสนอขึ้นมาเอง แล้วให้เจ้าพนักงานทะเบียนท้องที่ (อำเภอ) เป็นคนรับและพิจารณาจดทะเบียน (ธัญ เจริญกุล, 2547 และ 2551 กับสายชล สัตยานุรักษ์, 2551) การมีนามสกุล

ที่ไม่ใช่ภาษาไทย กับการไม่มีนามสกุลของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในระบบงานทะเบียนราษฎรและเอกสารของทางราชการยิ่งทำให้พวกเขากลายเป็นคนชายขอบในสังคมไทย กลายเป็นกลุ่มคนที่ได้รับการปฏิบัติด้วยความไม่เท่าเทียมจากเจ้าหน้าที่รัฐและผู้คนในสังคมกระแสหลัก จนนำมาสู่ความพยายามของพวกเขาในการเปลี่ยนหรือจดทะเบียนชื่อนามสกุลที่เป็นไทยเพื่อลดปัญหาการเป็นกลุ่มคนที่มีปมด้อยในสังคม

สังคมไทยมักมองอะไรเป็นแบบเหมารวมมากกว่าความเป็นปัจเจกบุคคล หากบุคคลคนหนึ่งกระทำความผิดต่อกฎหมายบ้านเมือง สังคม โดยเฉพาะการเสนอข่าวของสื่อมวลชนก็มักจะเหมารวมถึงชื่อเสียงของคนทั้งตระกูลหรือสมาชิกทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้น ในด้านหนึ่ง คนที่มีตำแหน่งหน้าที่การงานและชื่อเสียงในตระกูลจึงมักจะไม่นิยมยอมให้ญาติพี่น้องร่วมสายตระกูลที่มีความเสี่ยงต่อการถูกดำเนินคดีทางกฎหมายของบ้านเมืองร่วมใช้นามสกุลใหม่กับตนเองในทางกลับกัน คนที่ด้อยกว่าทางด้านการศึกษาและตำแหน่งหน้าที่การงานกับทั้งมีพฤติกรรมอันสุ่มเสี่ยงต่อการถูกเจ้าหน้าที่บ้านเมืองสงสัยและจับกุมดำเนินคดีก็มักจะเกิดความรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจ ไม่อยากขอใช้นามสกุลร่วมกับญาติพี่น้องที่ได้จดทะเบียนนามสกุลไทยแล้ว ปัจจุบันการจดทะเบียนนามสกุลไทยของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในภาคเหนือจึงเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลและเฉพาะครอบครัวมากกว่าทั้งกลุ่มญาติพี่น้องร่วมสายตระกูลที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษคนเดียวกัน ฉะนั้น การจดทะเบียนนามสกุลไทยใหม่แต่ละนามสกุลจึงหมายถึงการกำเนิดสายตระกูลใหม่อีกหนึ่งสายตระกูลหนึ่งสำหรับลูกหลานของพวกเขาในอนาคต ประการสำคัญคือเป็นสายตระกูลใหม่ที่มีความเป็นไทยมากกว่าความเป็นชาติพันธุ์ของตนเอง และการเปลี่ยนหรือมีนามสกุลเป็นไทยดังกล่าวนำมาซึ่งการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและความสัมพันธ์ทางสังคม กับทั้งได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งในธรรมเนียมปฏิบัติระหว่างรูปแบบทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์กับของความเป็นไทย ดังตัวอย่างของการแต่งงานระหว่างหนุ่มสาวชาวม้งที่เป็นคนในแซ่เดียวกัน แต่มีนามสกุลไทยที่แตกต่างกัน

ความย้อนแย้งของนโยบายและกระแสสังคมไทยต่อการมีนามสกุลที่มีเชื้อไทยเกิดขึ้นระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ภายในรัฐไทยและคนที่มาจากต่างประเทศที่ถือว่ามีความศิวิไลซ์กว่า แม้ว่ารัฐไทยจะประสบผลสำเร็จอย่างใหญ่หลวงในการใช้นามสกุลและระบบงานทะเบียนราษฎรเป็นกลไกในการทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ภายในประเทศกลายมาเป็นคนไทย เพื่อมุ่งลดความแตกต่างและหลากหลายทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ในประเทศ แต่ในทางกลับกัน รัฐและสังคมไทยกลับไม่สามารถและไม่ได้พยายามใช้ต่อชาวต่างชาติที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย แต่กลับนิยมชมชอบคนเหล่านั้น โดยเฉพาะนักแสดงกับนักร้องที่เป็นลูกครึ่งและชาวต่างชาติที่มาจากประเทศที่เจ้าหน้าที่รัฐและผู้คนสังคมไทยมองว่ามีวัฒนธรรมสูงส่งกว่า ดังนั้น กระบวนการทำให้กลายเป็นคนไทยโดยรัฐและสังคมไทยกระแสหลักผ่านระบบนามสกุลและงานทะเบียนราษฎรจึงเกิดขึ้นกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ด้อยอำนาจกว่าในทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมมากกว่ากลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มวัฒนธรรมที่ถูกยกย่องโดยชนชั้นปกครองของไทยว่าเป็นประเทศที่มีความสูงส่งหรือศิวิไลซ์กว่า

เชิงอรรถท้ายบท

- 1 คำว่า “แซ่ตระกูล” ในที่นี้ผู้เขียนหมายถึงการมีแซ่สกุลเดียวกัน โดยที่สมาชิกในแซ่เดียวกันอาจไม่สามารถสืบย้อนกลับไปหาบรรพบุรุษที่มีชื่อเดียวกันได้ เพียงแต่เชื่อว่าหรือถูกสอนต่อ ๆ กันมาว่าเป็นคนที่สืบทอดมาจากต้นตระกูลเดียวกันเท่านั้น ส่วนคำว่า “สายตระกูล” หมายถึงสมาชิกในแซ่เดียวกันที่สามารถสืบย้อนกลับไปถึงบรรพบุรุษที่มีชื่อร่วมเดียวกัน โดยรู้แน่นอนว่าลูกหลานแต่ละคนในปัจจุบันนั้นเป็นคนในรุ่นหรือชั้น (generation) ที่เท่าไร ในสังคมมีการแต่งงานระหว่างหญิงกับชายที่มีนามสกุลเดียวกันเป็นข้อห้าม (taboo) ในทางวัฒนธรรม
- 2 ดังตัวอย่างของหนังสือเรื่อง พกยิวแห่งบูรพาทิศและเมืองไทยจึงตื่นเกิดที่พระราชนิพนธ์โดยพระองค์ (ในนามแฝงของอัครพายุ)
- 3 พระองค์ได้ใช้เวลาในการศึกษาอยู่ที่ประเทศอังกฤษนาน 9 ปี (ระหว่างที่มีพระชนมายุ 14-22 พรรษา) และภายหลังจากที่สำเร็จการศึกษาแล้วได้เสด็จผ่านประเทศสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น ก่อนที่จะเสด็จกลับประเทศไทย

- 4 เนื้อหาในพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ถูกรวมเข้าไว้ใน “พระราชบัญญัติชื้อบุคคล พ.ศ. 2505” ที่ยังคงมีผลบังคับใช้มาจนถึงปัจจุบัน (เทพฐ, 2548)
- 5 ในระเบียบการรับสมัครนั้นมีข้อหนึ่งที่ระบุว่าผู้สมัครต้อง “มีสัญชาติไทย โดยกำเนิด” ซึ่งสามารถตีความหมายได้ทั้งในแง่ของสัญชาติและเชื้อชาติ โดยมีทั้งการเปิดโอกาสรับและปิดกั้นอยู่ในตัว กล่าวคือ หากผู้สมัครเป็นคนมีสัญชาติไทย ก็มีสิทธิที่จะสมัครได้ แต่ตราบใดที่ยังไม่ได้เปลี่ยนชื่อและนามสกุลเป็นไทย ก็ยากที่จะผ่านการสอบเข้าเรียนได้
- 6 ตัวอย่างเช่นการหาเสียงเลือกตั้งของผู้สมัครรับเลือกตั้งเชื้อสายจีนที่เมื่อเดินเข้าไปในย่านคนจีนก็จะทักทายกันเป็นภาษาจีน เรียกชื่อตัวและนับญาติกันโดยผ่านระบบแซ่สกุล
- 7 นวนิยายในรูปของจดหมายดังกล่าวเขียนโดยสุภา สิริสิงห โดยได้รับรางวัลวรรณกรรมจากองค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEATO) ในปี พ.ศ. 2512
- 8 ผู้เขียนได้รับทราบข้อมูลว่าในกรณีของคนมั่งที่สหรัฐอเมริกา หากหญิงและชายตระกูลเดียวกันเกิดความรักชอบและแต่งงานกัน ผู้อาวุโสของตระกูลก็จะแนะนำให้ทั้งคู่ย้ายไปใช้ชีวิตอยู่ที่เมืองอื่นที่ไม่มีคนมั่งอาศัยอยู่ เพราะการแต่งงานดังกล่าวเป็นการฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของสังคม (taboo) และทำให้พ่อแม่ของทั้งสองฝ่ายได้รับความอับอายในสังคมมั่ง

บรรณานุกรม

- เกษียร เตชะพีระ. 2537. แลลดลลายมังกร: รวมข้อเขียนว่าด้วยความเป็นจีนในสยาม. กรุงเทพฯ: โครงการคปไฟ.
- จมีนอมรดรุณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช). 2511. พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง กำเนิดนามสกุล เล่ม 1. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
- ดุสิต น้าฝน. ม.ป.ป. “การผสมผสานของคนจีนในสังคมไทย,” คนจีน 200 ปี ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร. กรุงเทพฯ: ศิริชัยการพิมพ์.

ถาวร ลิกขโกศล. 2559. *ชื่อ แซ่ และระบบตระกูลแซ่: อดีตลักษณะสำคัญเบื้องต้นของคนจีน*. กรุงเทพฯ: มติชน.

ธัญ เจริญกุล. 2547. “กำเนิด “นามสกุล” กับบทบาทผู้ปกครองรัชกาลที่ 6” *รัฐศาสตร์สาร* (25): 1: 199-253.

_____. 2551. การขนานนามสกุล: กลไกของรัฐในการสร้างสำนึกชาตินิยม และอัตลักษณ์ ความเป็นชาย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสตรีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เทพ สุนทรศารทูล. 2534. *มงคลนามตามตำราโหราศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. ม.ป.ป. “นามสกุลพระราชทานในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” <http://digi.library.tu.ac.th/index/0167/27-4-Nov-2551/09PAGE63-PAGE82.pdf> (ค้นวันที่ 5 มีนาคม 2560)

เทพชู ทับทอง (รวบรวมเรียบเรียง). 2548. *ต้นตระกูลไทย: ราชสกุล นามสกุลพระราชทาน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุวิริยาสาน์.

ธเนศวร์ เจริญเมือง. 2536. *วัฒนธรรมล่มสลาย: ปีก่อเมือง แม่ก่อเมือง ลูกอยู่เมืองบะจ่าง*. เชียงใหม่: โครงการศึกษาการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

บุญศักดิ์ แสงระวี. ม.ป.ป. *สืบกำเนิด 225 แซ่ (เท่าที่พบเห็นในเมืองไทย)*. กรุงเทพฯ: อักษรวัฒนา.

โบทัน (นามแฝง). 2542. *จดหมายจากเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: สุวิริยาสาน์. (พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2511-2512 ในสตรีสาร).

เปรมพร ขันติแก้ว. 2544. การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกระบวนการกลายเป็นไทย ของชาวกะเหรี่ยงในหมู่บ้านแพะ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สมศรี สุกมุลนันท์. 2531. *พ่อ: พระยาอนุমানราชชน*. กรุงเทพฯ: เจริญวิทยาการพิมพ์.

สรบุศย์ รุ่งโรจน์สุวรรณ และรุ่งวิมล รุ่งโรจน์สุวรรณ. 2556. *ชื่อและนามสกุลของกลุ่มชาติพันธุ์ ในอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย*. เชียงราย: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ขอบพิมพ์.

สรสวัสดิ์ อ่องสกุล. 2539. *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

- สายชล สัตยานุรักษ์. 2551. “ชาตินิยม วัฒนธรรม และความขัดแย้ง” ใน *ชาตินิยมกับพหุวัฒนธรรม: บทความแนวคิดประชุมวิชาการ*. เชียงใหม่: ศูนย์ภูมิภาคด้านสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. หน้า 99-214.
- สำนักงานกลางทะเบียนราษฎร. 2530. *คู่มือปฏิบัติงานทะเบียนราษฎร*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกลางทะเบียนราษฎร กรมการปกครอง.
- Antonovsky, A. 1956. “Toward a Refinement of the “Marginal Man” Concept,” *Social Forces*, 35: 57-62.
- Cohn, Bernard S. and Nicholas B. Dirks. 1988. “Beyond the Fringe: The Nation State, Colonialism, and the Technologies of Power,” *Journal of Historical Sociology*, 1(2): 224-9.
- Condominas, Georges. 1990. *From Lawa to Mon, from Saa' to Thai: Historical and Anthropological Aspects of Southeast Asian Social Spaces*. Canberra: Department of Anthropology, Research School of Pacific Studies, The Australian National University.
- Coughlin, Richard J. 1960. *Double Identity: The Chinese in Modern Thailand*. Hong Kong: Hong Kong University Press.
- Cressey, P. 1935. “The Anglo Indians: A Disorganized Marginal Group,” *Social Forces*, 14:263-268.
- Dicky-Clark, H. 1966. *The Marginal Situation*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Dunne, Robert J. 2005. “The Age of Marginality”, in *Marginality, Power, and Social Structure: Issues in Race, Class, and Gender*. Rutledge M. Dennis, ed. Amsterdam: Elsevier. Pp. 11-27.
- Ebrey, Patricia. 1996. “Surnames and Han Chinese Identity”, in *Negotiating Ethnicities in China and Taiwan*. Melisa J. Brown, ed. Berkeley, CA: Institute of East Asian Studies, University of California, 19-36.
- Ferguson, Russell. 1995. “Introduction: Invisible Center”, in *Out There: Marginalization and Contemporary Cultures*. Russell Ferguson, et al., eds. The MIT Press. Pp. 9-14.

- Foucault, Micheal. 1979. *Discipline & Punish*. Translated from the French by Alan Sheridan. New York: Vintage Books. (First published in 1977).
- Goldberg, M. 1941. "A Qualification of the Marginal Man Theory," *The American Sociological Review*, 4: 52-58.
- Golovensky, D. 1952. "The Marginal Man Concept: An Analysis and Critique," *Social Forces*, 30: 333-339.
- Green, A. 1947. "A Re-examination of the Marginal Man Concept," *Social Forces*, 26: 167-171.
- Herlihy, David and Christiane Klapisch-Zuber. 1985. *Tuscans and Their Families: A Study of the Florentine Catasto of 1427*. New Haven: Yale University Press.
- Hochberg, Arthur Herman. 1967. The Miao Nationality in Communist China. MA Thesis, Indiana University.
- Kerckhoff, A. and T.C. McCormick. 1955. "Marginal Status and Marginal Personality," *Social Forces*, 34: 48-55.
- Lee, Gary Yia. 1986. "White Hmong Kinship Terminology and Structure", in *The Hmong World 1*. Brenda Johns & David Strecker, eds. New Haven, CT: Yale Southeast Asia Studies. Pp. 12-32.
- Park, R. 1928. "Human Migration and the Marginal Man," *The American Journal of Sociology*, 33: 881-893.
- Prasit Leepreecha. 2001. Kinship Identity among Hmong in Thailand. PhD Dissertation, University of Washington, Seattle.
- Rabinow, Paul, ed. 1984. *The Foucault Reader*. New York: Pantheon Books.
- Ruey, Yih-Fu. 1960. "The Magpie Miao of Southern Szechuan", in *Social Structure in Southeast Asia*. George Peter Murdock, ed. Chicago: Quadrangle Books. Pp. 143-156.
- Scott, James C. 1998. *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven and London: Yale University Press.

Skinner, G. Williams. 1957. *Chinese Society in Thailand: An Analytical History*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Slotkin, J. S. 1943. "The Status of the Marginal Man," *Sociology and Social Research*, 28: 47-54.

Smith, Elsdon C. 1950. *The Story of Our Names*. New York: Harper & Brothers Publishers.

Smith, W. 1934. "The Hybrid in Hawaii as a Marginal Man," *The American Journal of Sociology*, 39: 459-468.